

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och
jordbruksvetenskap

Evolutionspsykologi i Ekonomikumparken och Observatorieparken

Ett evolutionärt perspektiv som grund för landskapsanalys

Jesper Karlsson och Emil Matzén

Titel: Evolutionspsykologi i Ekonomikumparken och Observatorieparken: Ett evolutionärt perspektiv som grund för landskapsanalys

Engelsk titel: Evolutionary Psychology in the Ekonomikum Park and the Observatory Park in Uppsala: an Evolutionary Perspective as a Basis for Landscape Analysis

© Jesper Karlsson och Emil Matzén

Handledare: Marina Queiroz, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Anna Tandré, SLU, institutionen för stad och land

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur

Omfattning: 15 hp

Nivå: Grundnivå G2E

Kurs: EX0725, Projekt i landskapsarkitektur

Landskapsarkitekturprogrammet, Ultuna

Nyckelord: Ekonomikumparken, evolutionspsykologi, landskapsanalys, landskapspreferens, Observatorieparken

Omslagsbild: Person som promenerar i Ekonomikumparken. Foto: Jesper Karlsson.

Alla bilder i arbetet används med erforderliga tillstånd.

Publiceringsår: 2017

Publiceringsort: Uppsala

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se/>

Sammandrag

Landskapsarkitektur har en roll i många problematiska situationer där olika intressen kan hamna i konflikt med den mänskliga upplevelsen av en plats eller ett område. Evolutionspsykologi söker förklaringar på den mänskliga naturen genom att undersöka vilken funktion beteenden haft evolutionärt. Flera teorier undersöker människans relation till landskapet utifrån detta perspektiv. Dessa teorier presenterar flera slutsatser om vilka egenskaper i landskapet som människor generellt dras till. Den här uppsatsens syfte är att undersöka hur evolutionspsykologiska teorier kan tillämpas inom landskapsarkitektur. Detta sker genom att en litteraturstudie inom området ligger till grund för utformningen av ett analysunderlag. Utifrån analysunderlaget görs en landskapsanalys av ett sammanhängande parkområde bestående av Ekonomikum- och Observatorieparkerna i Uppsala. Förklaringar till hur och varför man uppfattar parkerna som man gör ges ur ett evolutionspsykologiskt perspektiv. Teorierna appliceras på bägge parkerna och detta exemplifieras i en illustrerad analys i vilken teorierna är uppdelade och illustrerade på bearbetade flygfoton. Sammanfattningsvis resulterar landskapsanalysen i diskussionen att evolutionspsykologi kan erbjuda ett kompletterande perspektiv och synliggöra vissa viktiga aspekter för en landskapsarkitekt. Genom att försöka se på en plats genom ett evolutionspsykologiskt perspektiv går det att hitta förklaringar till varför vi uppfattar innehållet som vi gör. Dessa förklaringar bygger på våra preferenser som är medfödda, vilket medför att uppfattningarna av landskap blir relativt likartade för alla människor oavsett bakgrund. Att som landskapsarkitekt använda sig av ett evolutionspsykologiskt perspektiv kan vara värdefullt när attraktiva miljöer ska skapas.

Abstract

Landscape architecture has a role in many problematic situations where different interests can end in conflict with the human experience of a place or an area. Evolutionary psychology seeks explanations of human nature by investigating what function behaviors had in an evolutionary context. Several theories examine the human relation to the surrounding landscape from this perspective. These theories present characteristics of the landscape that humans are generally attracted to. The purpose of this Bachelor's thesis is to investigate how evolutionary psychological theories could be applied in landscape architecture. This is done by letting literature studies in evolutionary psychology be the footing for the formulation of an analysis basis. After that, the analysis basis is applied on a cohesive park area consisting of Ekonomikumparken and Observatorieparken in Uppsala. Explanations of how and why you perceive the parks in the way you do are given from an evolutionary psychological perspective. The theories are applied in both parks and this is exemplified in an illustrated analysis in which the theories are divided and illustrated on aerial photos. In summary, the conclusion of the landscape analysis is that evolutionary psychology could offer a complementary perspective and highlight certain important aspects for a landscape architect. By trying to look at a place through an evolutionary psychological perspective, we can find explanations of why we perceive the content as we do. These explanations are based on our innate preferences, whereby these perceptions of landscapes become relatively similar to all people regardless of background. Using an evolutionary psychological perspective could be valuable for landscape architects when creating attractive places.

Innehåll

Introduktion	5
Syfte.....	5
Frågeställning.....	5
Ekonomikumparken.....	5
Observatorieparken.....	5
Begräppsprecisering	6
Bakgrund.....	6
Avgränsningar	7
Metod	7
Litteraturstudie	7
Framtagande av analysmaterial	7
Litteraturstudie	7
Val av plats.....	7
Landskapsanalys och sammanställning av information.....	7
Resultat	7
Litteraturstudie	7
Jay Appleton – Prospect refuge	7
Rachel and Stephen Kaplan – Preference matrix	7
Gordon Orians – Savanna hypothesis.....	8
Analysunderlag.....	8
Analys.....	9
Öppna ytor, lågt gräs och grupper av buskar	9
Vatten	9
Siktlinjer	10
Djurliv	10
Diversitet.....	11
Kupering	11
Klättrvänliga träd	12
Delområden.....	12
Orienterbarhet	13
Komplexitet	13
Mysterium	14

Skydd i ryggen.....	14
---------------------	----

Diskussion	16
Syfte och frågeställning.....	16
Avgränsningar	16
Metod	16
Framtagandet av analysunderlaget	16
Genomförandet av landskapsanalysen	16
Hur evolutionspsykologi kan användas inom landskapsarkitektur.....	17
Slutsats.....	18
Referenser	19

Introduktion

Människoläktet har existerat i cirka tre miljoner år (Hansen 2016, ss. 104-112). Om dessa år skulle sammanfattas i ett dygn skulle vi ha levt som jägare och samlare i 23 timmar och 40 minuter. Under de resterande 20 minuterna skulle vi varit bönder i 19 minuter och 40 sekunder, industrialiserade i dryga 19 sekunder och slutligen vara digitaliserade i en knapp sekund, enligt Hansen.

Evolutionen har pågått under hela människans existens där egenskaper som hjälpt oss att överleva, som att upptäcka faror i tid, har förts vidare till kommande generationer (Harari 2013, ss. 5-6). Förändring av en art går långsamt. Dagens människoart, Homo sapiens sapiens, uppstod för cirka 200 000 år sedan och vi är biologiskt sett samma människa idag som då, enligt Harari.

Evolutionary psykologin är en gren av psykologi som söker förklaringar på mänskligt beteende ur vår evolutionära bakgrund, alltså livet som jägare och samlare (Buss 2005, s. 16). Evolutionary psykologiska teorier av Jay Appleton, Gordon H. Orians och Judith H. Heerwagen samt Rachel Kaplan och Stephan Kaplan menar att människan än idag trivs i landskap som var gynnsamma under människans tidiga historia. Detta naturliga sammanhang för människan påverkar alltså fortfarande hur vi uppfattar vår omgivning enligt evolutionary psykologin, vilket gör ämnesområdet relevant att undersöka inom ramarna för landskapsarkitektur.

Det senaste seklet har sett en arkitektonisk utveckling driven av teknik, effektivitet och storskalighet. Denna utveckling har mötts av motreaktioner från bland andra den danske professorn i stadsplanering Jan Gehl. Gehl menar att dagens byggda miljö ofta inte är kompatibel med den mänskliga dimensionen, vilken karaktäriseras som upplevelsen av omgivningen till fots (Gehl 2009, ss. 6-8).

Evolutionary psykologin strävar efter att ge biologiska och därmed kulturöverskridande förklaringar på vad människor generellt föredrar och undviker i den yttre miljön. Perspektivet skulle därför kunna bidra med argument i debatten kring arkitektoniska och planeringsmässiga ideal som kompromissar med denna mänskliga dimensionen. Enligt Boverket är trenden i Sverige att städerna växer genom en förtätning av befintliga bostadsområden där nybyggnationerna ofta sker i befintliga grönområden. Samtidigt leder en ökad befolkning till att behovet av dessa områden blir större (Boverket 2016). När förtätning i kombination med en ökad befolkning sker så höjs, enligt vår uppfattning, kraven på de kvarvarande grönområdenas rekreativa kvaliteter. Vi anser att evolutionary psykologin skulle kunna bidra till att precisera och utforma vad dessa kvaliteter innebär i praktiken.

Evolutionary psykologin är ingen fullständig förklaringsgrund och gör bara anspråk på att förklara de aspekter av relationen med omgivningen som har en biologisk grund. För en landskapsarkitekt skulle dock ett evolutionary psykologiskt perspektiv kunna fungera som

ett tankeverktyg för att bättre kunna förstå människans relation med sin omgivning. Beteenden eller reaktioner som kan verka slumpmässiga eller ovidkommande kanske kan härledas till en evolutionär kontext där de potentiellt sett skulle kunnat vara användbara. Det här arbetet undersöker potentialen i att tillämpa ett evolutionary psykologiskt perspektiv som ett komplement till andra metoder och teoretiska perspektiv som används inom landskapsarkitektur. Detta sker genom att låta ämnesområdet ligga till grund för en landskapsanalys av en parkmiljö.

Syfte

Syftet med uppsatsen är att testa en metod för analys av en parkmiljö utifrån ett evolutionary psykologiskt perspektiv. Analysen utförs på två urbana parker i en stadsmiljö i centrala Uppsala. Analysmetoden som används är baserad på väl etablerade teorier inom evolutionary psykologi.

Frågeställning

Hur kan Ekonomikumparken och Observatorieparken analyseras utifrån evolutionary psykologiska teorier av Gordon H. Orians, Judith Heerwagen, Rachel Kaplan och Stephen Kaplan samt Jay Appleton?

Ekonomikumparken

Ekonomikumparken är en lätt sluttande gräsyta på cirka en hektar som fungerar som entréyta till Uppsala universitets ekonomiska institution. Parken ligger centralt i Uppsala och är omsluten av universitetsbyggnaden, lägenhetshus på fyra till sju våningar samt Observatorieparken. Till utseendet är Ekonomikumparken öppen och består till större del av gräsmatta med inslag av enstaka träd som uppskattningsvis är 7-20 meter höga. Raka gång- och cykelvägar i asfalt och grus skär genom området. Huvuddelen av bostäderna som ansluter till parken är studentbostäder och parken fungerar som vistelseyta åt dessa.

Observatorieparken

Observatorieparken är en fyra hektar stor park som sitter ihop med Ekonomikumparken och som omger Gamla observatoriet som tillhör Uppsala universitet. Det är lätt att få uppfattningen av att Observatorieparken är en del av Ekonomikumparken men det är alltså två olika parker som sitter samman. I Observatorieparken finns ett större utbud växtmaterial än i Ekonomikumparken. Parken har flera olika sorters träd och buskar i olika storlekar. Marken pendlar mellan att vara plan och kuperad. I parken står flera äldre byggnader och den är sedan 2010 byggnadsminnesförklarad (Länsstyrelsen i Uppsala län 2017).

Figur 1. Översiktskarta över en central del av Uppsala. Ekonomikumparken och Observatorieparken markerade med rött. © Uppsala kommun. Underlag hämtat från <http://kartan.uppsala.se/>. Bildbearbetning: Jesper Karlsson.

Begreppsprecisering

Kognitionspsykologi

En gren inom psykologin som studerar hur människor behandlar information (Nationalencyklopedin 2017).

Landskapselement

Enskilda beståndsdelar och objekt som visuellt särskiljer sig från omgivningen inom landskapet (Bell 2012, s. 50).

Landskapspreferens

En evolutionärt grundad dragning till att vilja vistas i ett landskap som uppfyller särskilda kriterier (Buss 2005, s. 190).

Bakgrund

Parker är idag ett viktigt inslag i städer. När städer växer och hårdgjorda ytor breder ut sig finns det en mängd värden att beakta i just parker och gröna ytor i staden. Många av dessa värden är upplevelsemässiga och tillför invånarna välbehag. Att veta vilka upplevelsemässiga krav som ställs på en park är av stor nödvändighet för de som utformar parkerna. I Uppsala har kommunen utformat ett styrdokument vid namn *Uppsala parker – riktlinjer* (2013), som stadsplanerare med flera kan utgå från när parker i staden ska byggas eller förvaltas. Här finner man mål och riktlinjer för parkers funktioner och innehåll. Nedanstående lista är sociala värden som parker och grönområden i Uppsala bidrar med:

- » Förbättrar hälsan och minskar stresssymptom
- » Höjer livskvaliteten och trivselen
- » Stimulerar sinnena och höjer koncentrationsförmågan
- » Fungerar som mötesplatser och minskar sociala klyftor (Uppsala kommun 2013, s. 9)

Det finns även mål med tillhörande riktlinjer i styrdokumentet. De fem målen som går att relatera till upplevelsemässiga aspekter återges här nedan med tillhörande riktlinjer som kan kopplas till upplevelsaspekter. I det första målet menas att parkerna i Uppsala ska användas så att samhällsnytta uppstår genom att:

- » Planera för ekosystemtjänster
- » Planera för folkhälsa
- » Planera för trivsel
- » Planera för att det ska vara lätt att odla för den som vill
- » Sköt och underhåll parkerna så att investerade värden består
- » Gör Uppsala än mer känt som en grönskande och blommande stad (Uppsala kommun 2013, s. 13)

I mål nummer två sägs det att invånarna ska kunna njuta av stadens

parker vilket ska uppnås genom att:

- » Lokalisera parker så att de upplevs som tydligt offentliga
- » Utveckla parkernas entréer och möten med gaturummet
- » Undanröja enkelt avhjälpna hinder
- » Skapa olika platser för olika intressen och behov
- » Ge utrymme för lek för alla åldrar och förmågor
- » Utveckla utflyktslekparker spritt över kommunen
- » Länka samman stadens delar med attraktiva parker
- » Låta uppsalaborna vara delaktiga i parkutvecklingen (Uppsala kommun 2013, s. 15)

Mål nummer tre berättar att alla ska ha nära till parker för aktivitet och rofylldhet och detta uppnås genom att:

- » Utveckla kommunen på ett sådant sätt att uppfylla tillgångsmål vidmakthålls. (till exempel ska en park som är avgörande för att barnen i en stadsdel har högst 300 m till lek bevaras.)
- » Säkerställa mark till park, exempelvis i samband med markförvärv, så att tillgångsmålen kan uppfyllas i den växande kommunen
- » Planlägga mark som park så att tillgångsmålen kan uppfyllas i den växande kommunen
- » Tillföra nya parker och värden i takt med att kommunen växer
- » Tillföra fler värden i de parker som redan finns
- » Kompensera viktiga sociotoper som tas i anspråk för andra ändamål (Uppsala kommun 2013, s. 15)

Mål nummer fyra pekar på att Uppsalas parker ska erbjuda skönhetsupplevelser genom att:

- » Utveckla parker med hög arkitektonisk kvalitet
- » Föra in ett varierat och blommande växtmaterial i parkerna.
- » Berika utvalda parker med vatten i olika former
- » Ge utrymme för träd i den växande staden
- » Fortsätta utveckla blomsterutsmyckningen i staden
- » Berika utvalda parker med konstnärlig gestaltning (Uppsala kommun 2013, s. 16)

Mål nummer fem berättar att Uppsala ska vara en kommun där olika tiders avtryck och ideal ska kunna avläsas i parkerna vilket ska uppnås genom att:

- » Höja medvetenheten om parkernas roll i den historiska stadsbilden
- » Ta tillvara kulturhistoriska kvaliteter i parkerna
- » Gestalta nya parker för framtidens kulturarv (Uppsala kommun 2013, s. 17)

Ovanstående punkter är värderingar och riktlinjer som ligger till

grund för parkers utformning i Uppsala idag. Dokumentet är skapat för att bidra till social hållbarhet och livskvalitet i grönområden kring människors boenden (Uppsala kommun 2013, s. 10). Riktlinjerna som presenteras i dokumentet representerar den grund Uppsala kommun har när man utformar parker och dess upplevelsemässiga värden i Uppsala.

I det här arbetet undersöker vi hur evolutionspsykologi istället kan användas som teoretisk grund för att bedöma upplevelsemässiga värden i en park.

Vad är evolutionspsykologi?

Evolutionspsykologi som ämnesområde beskrivs av den brittiske författaren och akademikern Dylan Evans som en kombination av kognitionspsykologi och evolutionsbiologi (Evans & Zarate 2012, ss. 9-20). Kognitionspsykologin undersöker kognitionen, det vill säga hur människor bearbetar information. Området vilar enligt Evans på två huvudprinciper. Den första är att man ser handlingar som ett uttryck för inre mentala processer och inte främst som ett svar på yttre stimuli. Den andra principen är synen på hjärnan som en oerhört komplex dator med olika program eller ”moduler”, vardera med en specifik funktion. Kognitionens huvudsakliga uppgift är att processa information från omgivningen. Evolutionsbiologin innebär enligt Evans att människan, liksom andra former av komplext liv, är resultatet av adaptationer anpassade till sin levnadsmiljö genom ett naturligt urval.

Innebörden i att kombinera kognitionspsykologin med evolutionsbiologin blir enligt Evans att visa hur den mänskliga kognitionen kommit att fungera och att detta är ett resultat av naturligt urval (Evans & Zarate 2012, ss. 59-61).

Människan uppfann jordbruket för cirka 10 000 år sedan vilket startade utvecklingen av den mänskliga civilisationen, fortsätter Evans. Detta är dock extremt lite tid vad gäller det naturliga urvalets möjlighet att skapa adaptationer till livsmiljön (Evans & Zarate 2012, s. 85). Detta innebär därför, enligt Evans, att den mänskliga kognitionen i huvudsak är strukturerad och uppbyggd utifrån ett förhistoriskt sammanhang, det vill säga för mer än cirka 100 000 år sedan. En utveckling och kontextualisering av Evans beskrivning återfinns i *The Handbook of Evolutionary Psychology*:

The programs comprising the human mind were designed by natural selection to solve the adaptive problems regularly faced by our hunter-gatherer ancestors—problems such as finding a mate, cooperating with others, hunting, gathering, protecting children, navigating, avoiding predators, avoiding exploitation, and so on. (Buss 2005, s. 16)

De mentala processer eller program som utgör den mänskliga kognitionen är alltså enligt evolutionspsykologin det naturliga urvalets svar på specifika utmaningar och adaptationsproblem som våra jägar-samlarförfäder konfronterade. I *The Handbook of Evolutionary Psychology* (Buss 2005, s. 16) beskrivs detta som ämnesområdets fördel i jämförelse med andra beteendevetenskapliga

skolor. Buss menar vidare att det evolutionspsykologiska perspektivet gör det möjligt att sätta specifika beteenden och kognitiva processer i relation till de specifika evolutionära situationer de är en adaptation till. Det blir därför möjligt att skapa hypoteser om beteendens och kognitiva processernas syfte, kringliggande sammanhang och struktur.

Evolutionpsykologi och landskapspreferens

Den amerikanske professorn och författaren Denis Dutton beskriver i sin bok *The Art Instinct* spannet av evolutionspsykologiska teorier som behandlar preferens för specifika landskapselement (Dutton 2010, s. 19). Den brittiske geografen Jay Appleton började undersöka landskapspreferens på 1970-talet. Appletons idéer fördjupades och utvecklades av miljöpsykologen Roger S. Ulrich. Psykologiprofessorerna Stephen Kaplan och Rachel Kaplan undersökte ämnet ur ett utpräglat kognitivt perspektiv. Slutligen validerade och sammanfattade den amerikanske ekologen Gordon H. Orians och psykologen Judith H. Heerwagen ämnet med sin savannhypotes, avslutar Dutton.

Den skotske landskapsarkitekten och professorn Simon Bell använder sig av ett snarlikt evolutionärt teorispår som Dutton när han behandlar preferens för specifika landskap i sin bok *Landscape: Pattern, Perception and Process*. I boken presenterar han fyra olika evolutionärpsykologiskt grundade modeller som ger en förklaring på landskapspreferens.

Den första modellen kallas biofil och skapades först av den tyske psykologen Erich Fromm. Begreppet gjordes mer vedertaget genom den amerikanske evolutionsbiologen Edward O. Wilson (Bell 2012, s. 86). Biofil innebär enligt Bell att människor har en stark inneboende koppling och dragning till annat liv. Bell menar att Wilsons biofilhypotes tar sig uttryck i att människor är genetiskt programmerade att söka kontakt med naturliga omgivningar och landskap. Hypotesen förklaras med att människan evoluerats i miljontals år i nära relation med naturen. I princip alla adaptationer inklusive de mentala är därför formade av denna dynamik. Wilson menar att denna biofiliska instinkt uttrycks undermedvetet i de flesta kulturer världen över (Bell 2012, s. 86).

Den andra modellen skapades av den brittiske geografen Jay Appleton. Denne var först med att specificera element som påverkar landskapspreferens med sin *Prospect-refuge*-teori från 1975 (Bell 2012, s. 87). Teorin behandlar landskapspreferens utifrån vilka problem förhistoriska människor ofta konfronterade. Appleton fokuserar främst på två aspekter – förmågan att röra sig genom landskapet mot ett mål och samtidigt vara dold för potentiella rovdjur. Enligt Appleton var dessa två aspekter de mest kritiska för överlevnad. Han menar att dessa kriterier påverkar landskapspreferensen mer än exempelvis tillgången på föda (Bell 2012, s. 87).

Den tredje modellen som Bell beskriver är Gordon H. Orians och Judith H. Heerwagens savannteorin. Orians och Heerwagen

närmar sig frågan utifrån hur olika arter, människan inkluderad, hittar lämpliga habitat, det vill säga livsmiljöer (Bell 2012, s. 87). De menar att sökandet efter ett lämpligt habitat inte alltid kan ske genom en medveten process. Ett för människan fördelaktigt habitat har därför kommit att resultera i en positiv känslomässig respons. Orians och Heerwagen utgår ifrån att den afrikanska savannen är den miljö människosläktet bebott under en stor del av sin utveckling. Därför är människan huvudsakligen adapterad till denna miljö som erbjöd goda överlevnadsmöjligheter i form av lättillgänglig föda och bra skydd från rovdjur. Att människan bebott denna biom under en stor del av sin evolutionära utveckling reflekteras i landskapspreferensen. Denna är i stor grad formad till att reagera positivt på förutsättningar som är savannlika. Orians och Heerwagen har i sin forskning kunnat visa en dragning till att vilja vistas i savannlika förutsättningar (Bell 2012, s. 87).

Den fjärde modellen som Bell beskriver är psykologiprofessorerna Stephen Kaplan och Rachel Kaplans teorier om landskapspreferens. Dessa är bredare och mer utpräglat kognitiva än de tidigare nämnda (Bell 2012, s. 88). Bell menar att de huvudsakligen fokuserar på de evolutionära utmaningarna som landskapet ställde och som bland annat ledde till informationsinhämtnings- och bearbetningsproblem.

Den tidigaste människan bodde på en savann full av rovdjur enligt Kaplan och Kaplan (Bell 2012, ss. 88-89). Detta innebar att den högsta prioritet var att utveckla mentala processer för att snabbt kunna läsa av och reagera på ny information i omgivningen. När jakten sedan kom att bli den viktigaste aktiviteten för överlevnad utvecklades processer som möjliggjorde effektivare orientering i landskapet och planering av framtida scenarion. Preferenser för specifika landskapselement resulterar, enligt Kaplan och Kaplan, i att människan är känslig för den information i omgivningen som kommunicerar goda överlevnadsmöjligheter. Evolutionärt har det varit en prioritet att utveckla kognitiva processer som är nödvändiga för överlevnad. En betydande del av dessa måste enligt Kaplan och Kaplan ha kretsat kring att notera information som påverkar förmågan att orientera sig i den närmaste omgivningen. När livsmiljöns resurser börjar ta slut prioriteras sökandet efter en ny miljö. Detta resulterar i att information som visar framtida möjligheter blir en viktig aspekt av landskapspreferensen. Detta uttrycker Kaplan och Kaplan i sina teorier genom att peka på vikten av vad det aktuella landskapet säger om hur ett framtida landskap skulle se ut om man rörde sig i en viss riktning (Bell 2012, ss. 88-89).

De ovan nämnda teoretiska spåren har varierande ingångsvinklar och detaljeringsnivåer men har som gemensam grund att de härleder den mänskliga upplevelsen av landskapet till ett evolutionärt sammanhang. Teorierna pekar på att specifikt innehåll eller dynamik i landskapet resulterar i en positiv eller negativ reaktion hos människan. Innehållet i teorierna om landskapspreferens av Appleton, Orians och Heerwagen samt Kaplan och Kaplan presenteras mer ingående i resultatavsnittet.

Avgränsningar

De evolutionspsykologiskt grundade teorier som förklarar landskapspreferens begränsas till de som behandlas i Simon Bells bok *Landscape: Pattern, Perception and Progress* samt i Denis Duttons bok *The Art Instinct*. De två olika författarna använder samma teoretiska underlag när de behandlar landskapspreferens, vilket vi tolkar som att det utgör ett representativt utsnitt i ämnesområdet. Teorierna som de båda författarna använder sig av är formulerade av Gordon H. Orians och Judith Heerwagen, Rachel Kaplan och Stephen Kaplan samt Jay Appleton.

Detaljeringsmässigt så begränsas arbetet till att utgöra en landskapsanalys baserad på det teoretiska underlaget som valdes.

Geografiskt avgränsas arbetet till Ekonomikumparken och den intilliggande Observatorieparken. Parkerna undersöks till fots.

Metod

Nedan följer en beskrivning av de metoder som användes i arbetet. För att kunna tillämpa evolutionspsykologi i en landskapsanalys krävdes ett teoretiskt underlag och en plats att tillämpa den på. Underlaget togs fram genom en litteraturstudie av ämnesområdet. Arbetet gjordes i följande steg: litteraturstudie, framtagande av inventerings- och analysunderlag, val av plats, landskapsanalys av plats samt sammanställning av information.

Litteraturstudie

En litteraturundersökning gjordes för att få en uppfattning om ämnesområdet och för att hitta evolutionärpsykologiska teorier att tillämpa i landskapsanalysen. Sökningar i Google scholar och Epsilon på ord som "evolutionary psychology" och "landscape preference" genererade få relevanta träffar. Avgränsning av den teoretiska grunden hittades i Denis Duttons bok *The Art Instinct* (2010). Samma avgränsning hittades i Simon Bells bok *Landscape: Pattern Perception and Process* (2012). Detta tolkades som att denna avgränsning är representativ för ämnesområdet. Teorierna som arbetet är baserat på är skapade av Jay Appleton, Gordon H. Orians, Judith Heerwagen samt Rachel Kaplan och Stephen Kaplan. Dessa teorier undersöktes utifrån grundkällor samt med hjälp av annan litteratur som tolkningshjälp. Även en litteraturstudie av ämnet evolutionspsykologi gjordes för att underlätta tolkningen av de valda teorierna och sätta dem i en tydligare kontext.

Framtagande av analysunderlag

Utifrån det valda teoretiska underlaget skapades ett inventerings- och analysunderlag. Under denna fas översattes och omformulerades teorierna från engelska till svenska. Syftet var att identifiera de specifika variabler som enligt teorierna påverkar landskapspreferens, och sedan konkretisera genom en mer användbar omformulering. Innehållet i teorierna kategoriserades i om de behandlar antingen konkret innehåll i landskapet eller sammanhang och dynamik i landskapet. Orians och Heerwagens savanteori genererade ett specifikt innehåll med konkreta variabler vilka bildade ett mer utpräglat inventeringsunderlag. Appletons *prospect-refuge*-teori samt Kaplans och Kaplans teorier resulterade i punkter som behandlar sammanhang och dynamik i landskapet vilka snarare blev mer utpräglade analyspunkter än inventeringspunkter.

Val av plats

Tre kriterier styrde valet av platsen som analysunderlaget skulle tillämpas på. Det behövde dels vara en utpräglad och välanvänd parkmiljö belägen relativt centralt. Detta för att ge resultatet en tydlig koppling till landskapsarkitektur och stärka överföringsvärdet av metod och resultat till liknande miljöer. Det behövde också vara ett tillräckligt stort område. Detta för att det skulle vara befogat att behandla platsen som ett landskap, vilket är den skala som de valda teorierna i huvudsak verkar på. Teorierna behandlar olika sammanhang och rumsliga förändringar som vi upplevde svårapplicerbara på en liten plats. Slutligen behövde platsen tydligt upplevas som en sammanhängande enhet definierad från sin omgivning. Beslutet att välja Ekonomikumparken och Observatorieparken grundar sig i att de uppfyller kraven som ställdes. Dessa två parker utgör tillsammans området för landskapsanalysen i arbetet och behandlas övergripande som ett sammanhängande landskap. Tillsammans bildar de en sammanhängande parkmiljö omgärdad av i huvudsak bebyggelse vilket ger området en definierad gräns mot omgivningen.

Landskapsanalys och sammanställning av information

Ekonomikumparken och Observatorieparken inventerades till fots utifrån analysunderlaget. Detta skedde vid två separata tillfällen, den 28 april och den 4 maj. Området undersöktes genom att behandla en punkt från underlaget i taget över hela området. Inget specifikt rörelsemönster följdes men områdets undersöktes grundligt och metodiskt. Relevanta observationer diskuterades, antecknades, fotograferades och noterades på kartunderlaget. Efter inventering och analys sammanställdes resultatet utifrån varje punkt. Var i området de olika punkterna från underlaget hittats redovisades i bearbetade flygfoton. Resultatet från varje punkt sammanfattades i

en kortare text och tilldelades en bild som representerade innehållet.

Resultat

Resultatet är uppdelat i tre avsnitt; litteraturstudie, analysunderlag och analys. I litteraturstudien presenteras innehållet i de teorier som analysunderlaget är baserat på. Efter varje presenterad teori finns de variabler som enligt teorin påverkar landskapspreferens sammanfattade och presenterade i punktform. Dessa punkter utgör sedan underlaget för landskapsanalysen. Litteraturstudien i sin helhet fungerar som en referens som underlättar tolkningen av de sammanfattade analyspunkterna och ger dem kontext. Slutligen presenteras resultatet av landskapsanalysen som gjordes i Ekonomikumparken och Observatorieparken med hjälp av text, fotografier och behandlade flygfoton.

Litteraturstudie

I det här avsnittet presenteras resultaten av litteraturstudien. Syftet är att beskriva innehållet i de teorier som nämndes i bakgrundsavsnittet. Teorierna är de Dutton behandlar i sin bok *The Art Instinct* (2010) samt de Simon Bell behandlar i sin bok *Landscape: Pattern, Perception and Progress* (2012). Materialet från litteraturstudien sammanfattas i ett analysunderlag i form av en checklista som går att applicera på landskap. Efter varje beskriven teori sammanfattas dess bidrag till analysunderlaget.

Jay Appleton – Prospect-refuge

I sin bok *The Experience of Landscape* introducerar den brittiske geografen Jay Appleton teorin att människans landskapspreferenser kan kopplas till ett evolutionärt ursprung (Dutton 2009, s. 19). Appletons teori om *prospect-refuge* visar att det främst är hur väl människan kan hålla sig skyddad men samtidigt ha överblick över landskapet som påverkar hennes landskapspreferens (Buss 2005, s. 16). *Prospect* innebär egenskaper som möjliggör en överblick av landskapet, som till exempel öppningar i vegetationen eller upphöjningar som kullar eller klippor. *Refuge* innebär vilket skydd landskapet erbjuder i form av vegetation eller topografi. Tillsammans samverkar dessa faktorer och bildar en evolutionärt fördelaktig dynamik. En situation där människan har god överblick över omgivningen men samtidigt är skyddad i ryggen från rovdjur och andra hot är en trivsamt situation (Buss 2005, s. 16). Ellard förklarar att ett uttryck för denna teori är tendensen att undersöka en ny park eller torg från utkanterna snarare än att vandra direkt in i dess exponerade centrum (Ellard 2015, ss. 39-42). Att vilja ha skydd över huvudet i form av tak eller grenverk och generellt undvika att

placera sig så att man är exponerad för att attackeras eller observeras bakifrån är också uttryck för teorin om *Prospect-refuge* (Ellard 2015, ss. 39-42). Denna teori resulterar i följande applicerbara analyspunkt:

- » Det ska finnas platser där man har skydd i ryggen men behåller möjligheten att se omgivningen och har möjligheten att upptäcka faror.

Rachel Kaplan och Stephen Kaplan – Preference matrix

Psykologiprofessorerna Rachel Kaplan och Stephen Kaplan behandlar människan som informationsökare och ser på den yttre miljön som ett informationslandskap i sina teorier. Relationen mellan människa och landskap beror alltså av vilken information som kan tydas ur landskapet. Människor har därför positiva upplevelsemässiga reaktioner till miljöer som vi under större delen av vår evolutionära historia haft bättre odds att överleva i (Kaplan & Kaplan 1989, ss. 582-584).

Kaplan och Kaplan utförde en studie på människors preferenser baserat på visning av landskapsfotografier. Ur detta identifierades fyra huvudsakliga komponenter som påverkar landskapspreferenser. Dessa fyra finns sammanfattade i deras bok *Preference matrix* (Kaplan & Kaplan 1989, ss. 588-589).

Kaplan och Kaplan delar in komponenterna i två övergripande kategorier; *coherence and legibility* samt *complexity and mystery*. *Coherence and legibility* behandlar hur människan förstår och sätter landskapet i ett sammanhang. *Complexity and mystery* behandlar utforskande och möjligheten att få ny värdefull information. *Coherence* och *complexity* är information som går att utläsa direkt, medan *legibility* och *mystery* visar möjligheter att utläsa värdefull information som kan gynna en i framtiden och på så sätt kunna förutspå landskapet (Kaplan & Kaplan 1989, ss. 586-587). Här följer en beskrivning av komponenterna var för sig.

Coherence (Sammanhang): Behandlar hur lätt det är att få en uppfattning om hur landskapet är organiserat (Kaplan & Kaplan 1989, s. 588). Det kan handla om återkommande element som gör att det går snabbt att förstå hur landskapet hänger ihop eller om landskapet innefattar olika delområden som uppfattas olika. Kaplan och Kaplan menar vidare att även om ett landskap har olika delområden som tydligt differerar från varandra kan det totalt sett vara hög *coherence* om de olika delområdena har en tydlig organisation. Detta skapar en definition mellan delområdena och leder till att landskapet i stort uppfattas som välorganiserat. Denna teori resulterar i följande analyspunkt:

- » Platsen ska vara sammanhängande och organiserad med genomgående och tydliga karaktärsdrag. Om delområden kan urskiljas ska det tydligt gå att särskilja dem från varandra.

Legibility (Läsbarhet): Behandlar förmågan att orientera sig inom landskapet, hur lätt det är att hitta och ta sig från en punkt till en annan (Kaplan & Kaplan 1989, ss. 588-589). En människoskapad stig som leder till en annan plats samt mark som lämpar sig för gång är de mest uppenbara aspekterna av läsbarhet. Läsbarhet berör även hur man verkar behålla orienteringsförmågan om man skulle färdas längre in i landskapet. Ett optimalt landskap ur läsbarhetssynpunkt är öppet och möjliggör visuell orientering men har samtidigt särskiljande landskapselement eller landmärken som kan användas som referenspunkter.

Denna teori resulterar i följande analyspunkt:

- » Man ska kunna orientera sig och ta sig fram genom området.

Complexity (Komplexitet): Behandlar hur många olika och hur många objekt en plats innehåller totalt sett och därmed hur enkelt man läser av platsen (Kaplan & Kaplan 1989, ss. 588-589). Kaplans och Kaplans studier visar att de mest föredragna miljöerna har en medelmåttig grad av *complexity*. Miljöer med hög *complexity* beskrivs som exempelvis tät skog och de med låg som en stäpp eller öken. Hög *complexity* kan kombineras med en hög grad av sammanhang om objekten är någorlunda organiserade. Låg *complexity* innebär dåliga livsförhållanden. Väldigt hög *complexity* innehåller för mycket information och är därför svår att läsa av och orientera sig genom. Denna teori resulterar i följande analyspunkt:

- » Det ska råda en medelmåttig komplexitet av objekt på platsen.

Mystery (Mysterium): Behandlar hur troligt det verkar vara att upptäcka nya möjligheter om man färdas längre in i landskapet (Kaplan & Kaplan 1989, ss. 588-589). Högt värde på *mystery* visar en framtid med nya möjligheter. Landskapselement som höjer graden av *mystery* är sådana som ger en hint om mer information utan att avslöja för mycket. Det kan också vara landskapselement som drar uppmärksamhet till sig enligt Kaplan och Kaplan, som exempelvis en dalgång som leder bort eller en slingrande flod som försvinner runt ett hörn. Denna teori resulterar i följande analyspunkt:

- » Det ska finnas möjligheter att upptäcka nya ting och platser om man undersöker området mer noggrant. Känsla av mysterium ska infinna sig.

Gordon Orians och Judith Heerwagen – Savanna hypothesis
Orians och Heerwagens savannhypotes utgår från antagandet att den afrikanska savannen är det landskap människan bött i under större delen av sin utveckling varpå savannens egenskaper fortfarande är instinktivt tilltalande (Orians 2014, s. 64). I *The Biophilia Hypothesis* (1995) beskrivs hur Orians och Heerwagen sammanfattar och karakteriserar sina savannlika ideallandskap (Kellert, Wilson, McVay, Katcher, McCarthy, Wilkins, Ulrich, Shepard, St. Antoine,

Diamond, Orians, Gadgil, Lawrence, Margulis & Nelson 1995, ss. 223-226). Landskapet består i huvudsak av öppna ytor av lågt gräs med utspridda klungor av buskar och grupperingar av träd. Det ska också finnas vatten tillgängligt direkt i närmiljön eller finnas något bevis på att det kan finnas i närheten. Orians och Heerwagen menar vidare att längre siktlinjer är viktigt för att ha kontroll över omgivningen och upptäcka eventuella faror. Landskapet ska helst vara visuellt öppet i åtminstone en riktning med en synlig horisont. En betydande del av Orians och Heerwagens teori kretsar kring trädens form och proportioner. De fann genom sina studier en preferens för flerstammiga träd med medelstor och medeltät krona. Dessa egenskaper gör träden klättrbara och innebär att de kan fungera som utkiksplats eller som flyktväg från rovdjur (Kellert et al. 1995, s. 232). Orians och Heerwagen menar vidare att det ska finnas djur- och fågelliv på platsen eller i alla fall tydliga bevis på att detta finns i omgivningen. Djuren ska helst vara betande. Landskapet ska även innehålla ett diversifierat växtmaterial med både blommande och frukt bärande växter och även vara måttligt kuperat för att underlätta överblickar av omgivningen utan att skapa för stora visuella barriärer (Kellert et al. 1995, ss. 223-226).

Denis Dutton sammanfattar Orians och Heerwagens savannhypotes i sin bok *The Art Instinct* (Dutton 2009, s. 19). Sammanfattningen innehåller nedan skrivna analyspunkter. Vi valde att använda dessa som checklista i analysen av Ekonomikum- och Observatorieparkerna.

- » Öppna ytor med lågt gräs.
- » Utspridda klungor av buskar.
- » Grupper av träd.
- » Närvaro av vatten direkt eller bevis på vatten i närheten eller på avstånd.
- » Någon visuell öppning som möjliggör en längre siktlinje. Sikten får gärna nå horisonten.
- » Djur och fågelliv på platsen. Gärna betande djur.
- » Diversitet av grönska inklusive blommande och frukt bärande växter.
- » Medelmåttig grad av kupering i landskapet som möjliggör en överblick.
- » Klättrvänliga, flerstammiga träd med medeltät krona.

Analys

I detta avsnitt följer en analys av Ekonomikumparken och Observatorieparken utifrån checklistan i analysunderlaget.

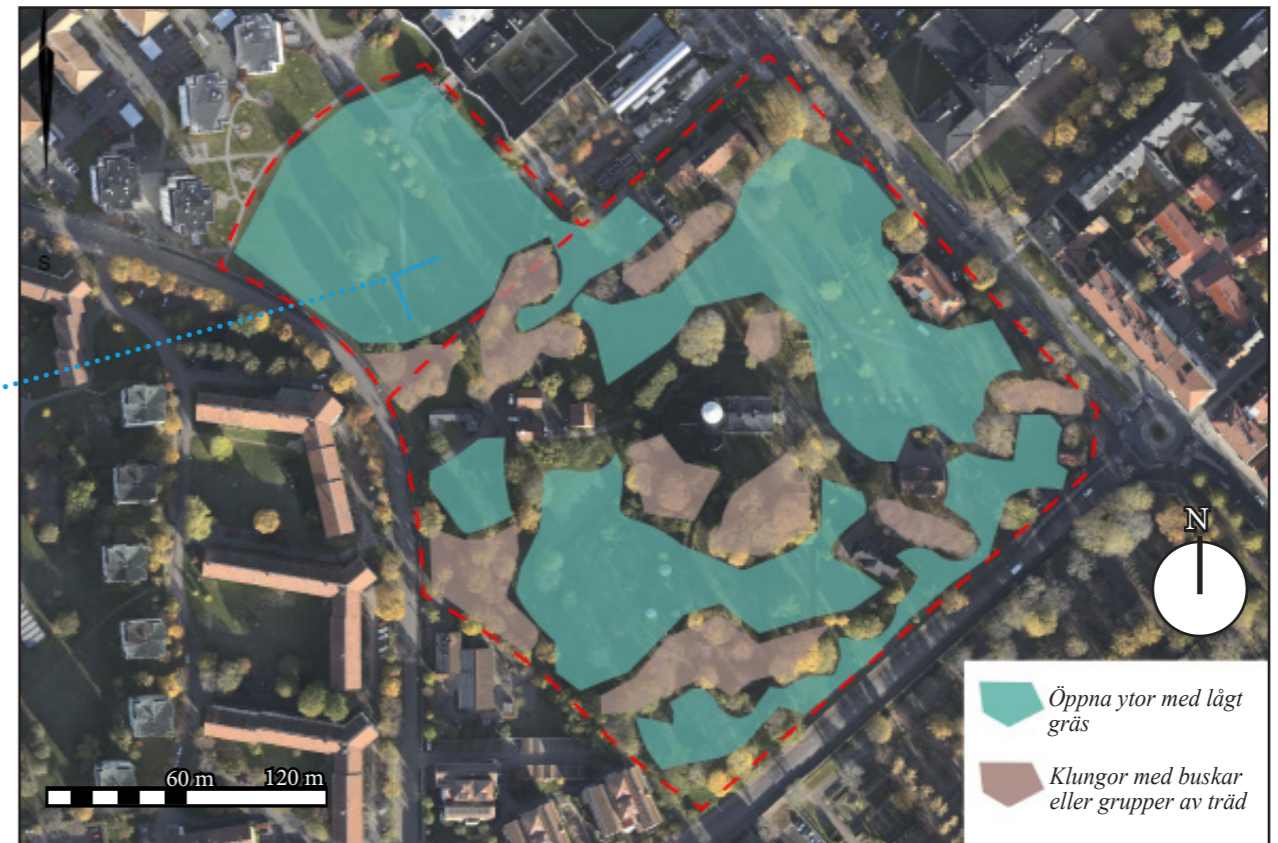
Finns det öppna ytor med lågt gräs, utspridda klungor av buskar samt grupper av träd?

Träd finns utspridda här och var i båda parkerna medan klungor av träd enbart finns i Observatorieparken. Buskar existerar knappt i Ekonomikumparken medan det finns gott om dem i Observatorieparken. Bägge parkerna har stor andel öppna ytor med klippt gräs.

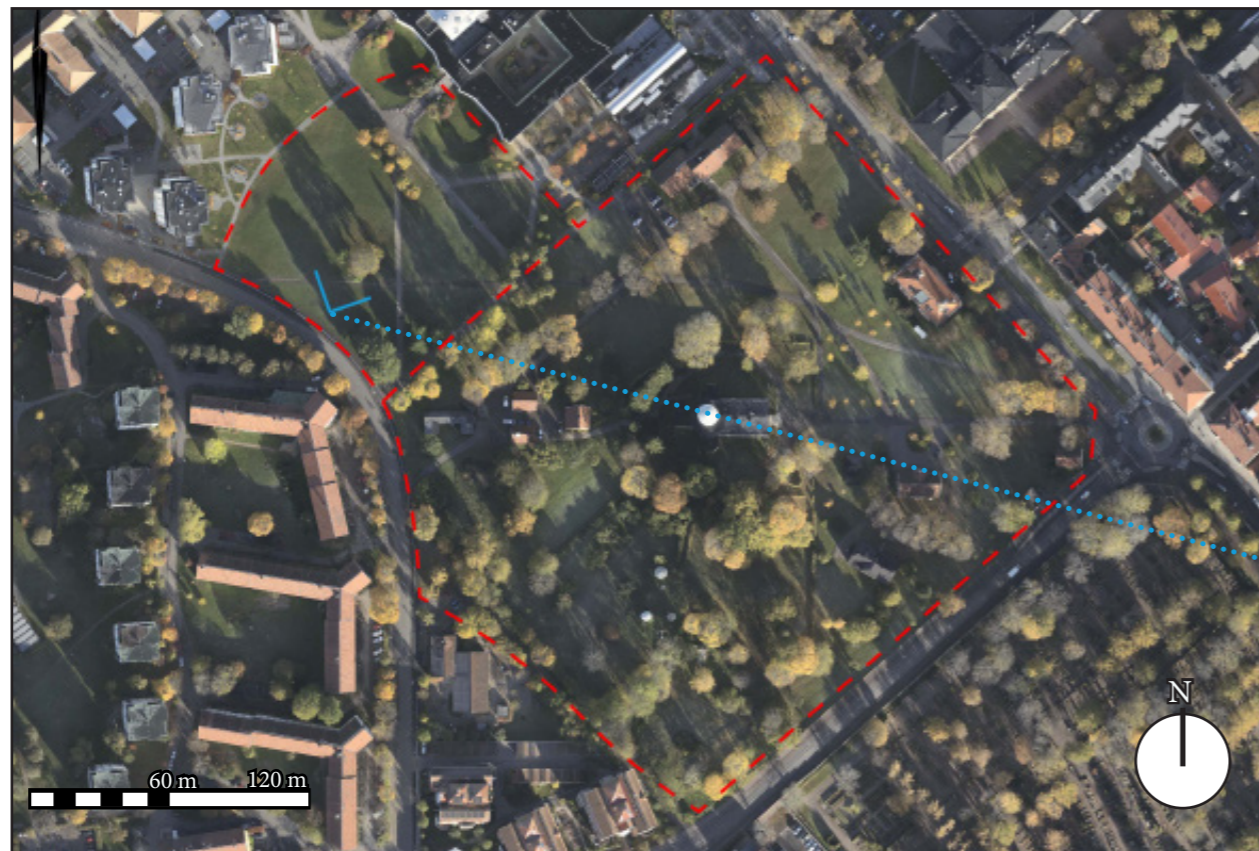
- » Grupper av träd
- » Klungor av buskar
- » Ytor med lågt gräs

Figur 2. Vy som visar ytor med gräs och grupper av träd i Ekonomikumparken och Observatorieparken. Foto: Jesper Karlsson (2017-05-04)

Figur 3. Plan som visar var det finns ytor med lågt gräs, klungor av buskar och grupper av träd i Ekonomikumparken och Observatorieparken. © 2017. Underlag hämtat från <http://kartan.uppsala.se/>. Bildbearbetning: Jesper Karlsson.

Figur 4. Plan som visar avsaknaden av vatten i Ekonomikumparken och Observatorieparken. © Uppsala kommun 2017. Underlag hämtat från <http://kartan.uppsala.se/>. Bildbearbetning: Jesper Karlsson.

Finns det närvaro av vatten direkt eller närhet till vatten?

Direkt närvaro eller närhet av vatten saknas helt i båda parkerna.

- » Närvaro av vatten
- » Närhet till vatten

Figur 5. Vy som visar avsaknaden av vatten i Ekonomikumparken. Foto: Jesper Karlsson (2017-05-04)

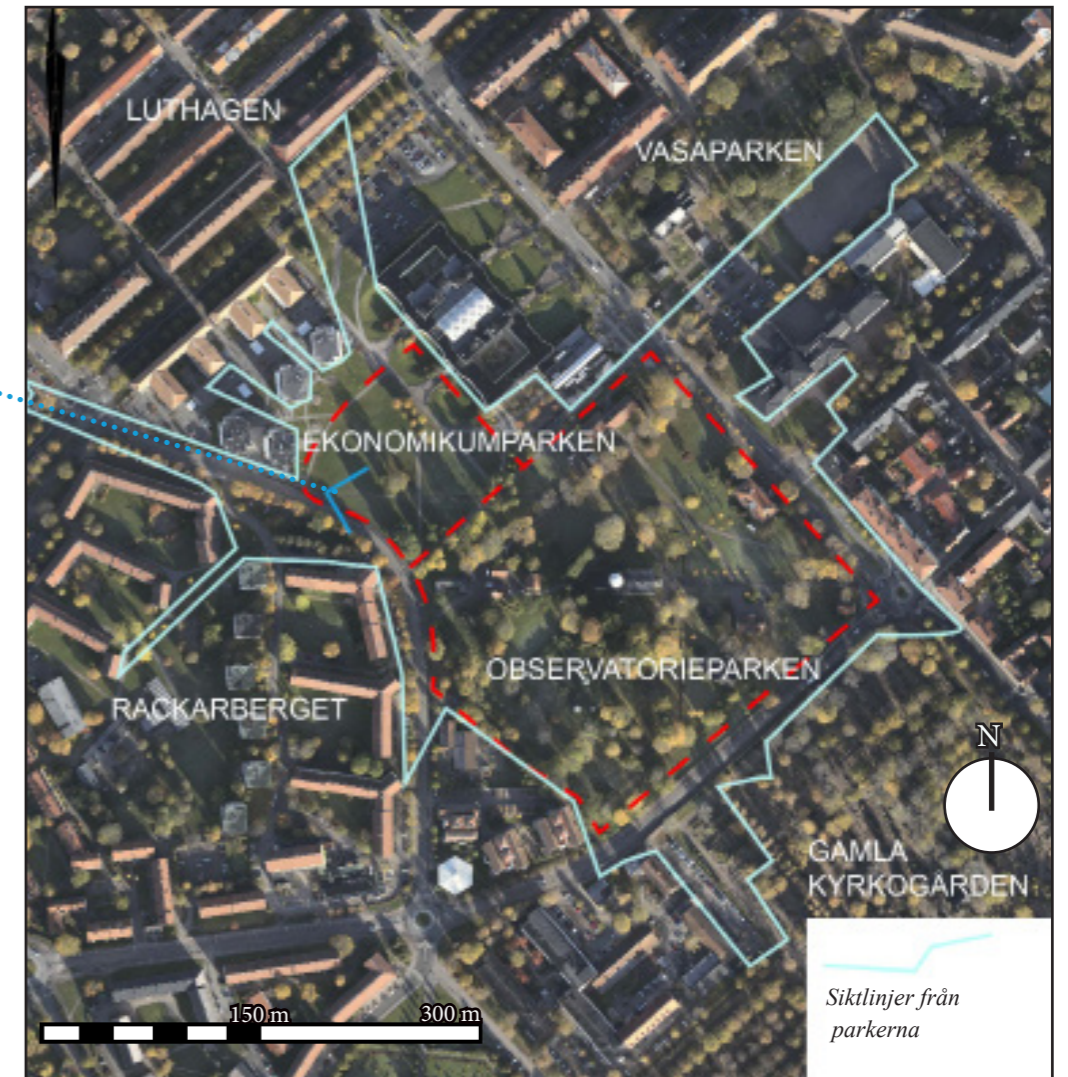
Finns det någon längre siktlinje där horisonten nås eller där faror kan upptäckas innan läget är kritiskt?

Horisonten går inte att se från någon av parkerna då staden och husen runt omkring omöjliggör detta. Man får dock längre sammanhängande siktlinjer i vissa riktningar men dessa är oftast smala korridorer som inte ger någon översiktlig bild av omgivningen.

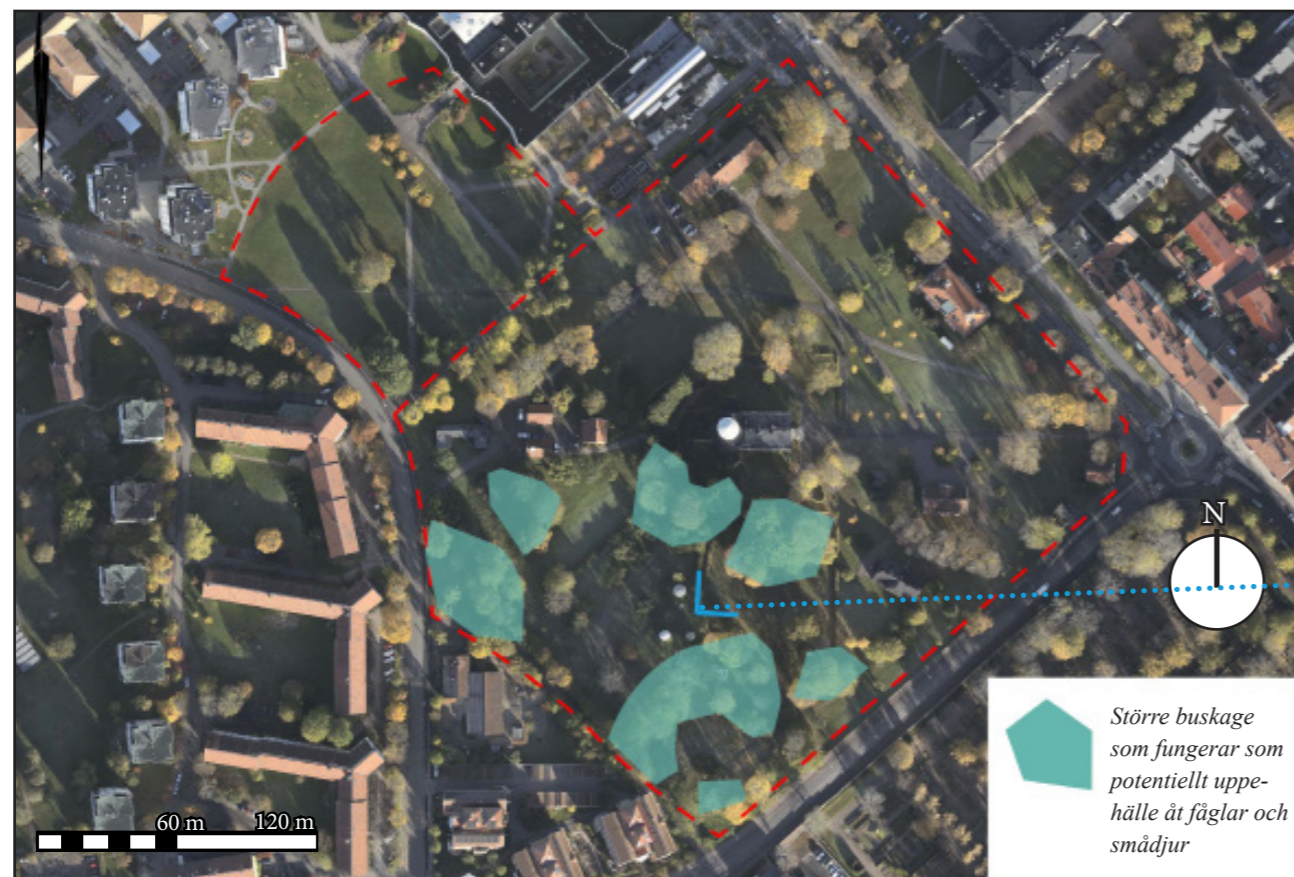
- » Längre siktlinje där faror kan upptäckas i tid
- » Synlig horisont

Figur 6. Vy som visar en av de längre siktlinjerna i Ekonomikumparken. Foto: Jesper Karlsson (2017-05-04).

Figur 7. Plan som visar möjliga siktlinjer och utblickar från Ekonomikumparken och Observatorieparken. © Uppsala kommun 2017. Underlag hämtat från <http://kartan.uppsala.se/>. Bildbearbetning: Jesper Karlsson.

Figur 8. Plan över Ekonomikumparken och Observatorieparken som visar var vilda djur kan hysa uppehålle. © Uppsala kommun 2017. Underlag hämtat från <http://kartan.uppsala.se/>. Bildbearbetning: Jesper Karlsson.

Figur 9. Vy som visar djurliv i Observatorieparken i form av en hund. Foto: Jesper Karlsson (2017-05-04).

Finns det djur och fågelliv?

Fåglar finns det gott om i båda parkerna. I områdena med större buskage hörs mer fågelsång. Förutom fåglar syntes inga vilda djur till under parkbesöken. Det går dock att ana att fler smådjur har sitt uppehålle just på platserna med större buskage. I båda parkerna rastas många hundar som kan bidra till upplevelsen av ett rikt djurliv på platsen. Betesdjur saknas helt i området.

- » Synliga fåglar
- » Synliga vilda djur
- » Synliga tama djur (hundar)
- » Potentiella uppehållen åt vilda djur
- » Betande djur

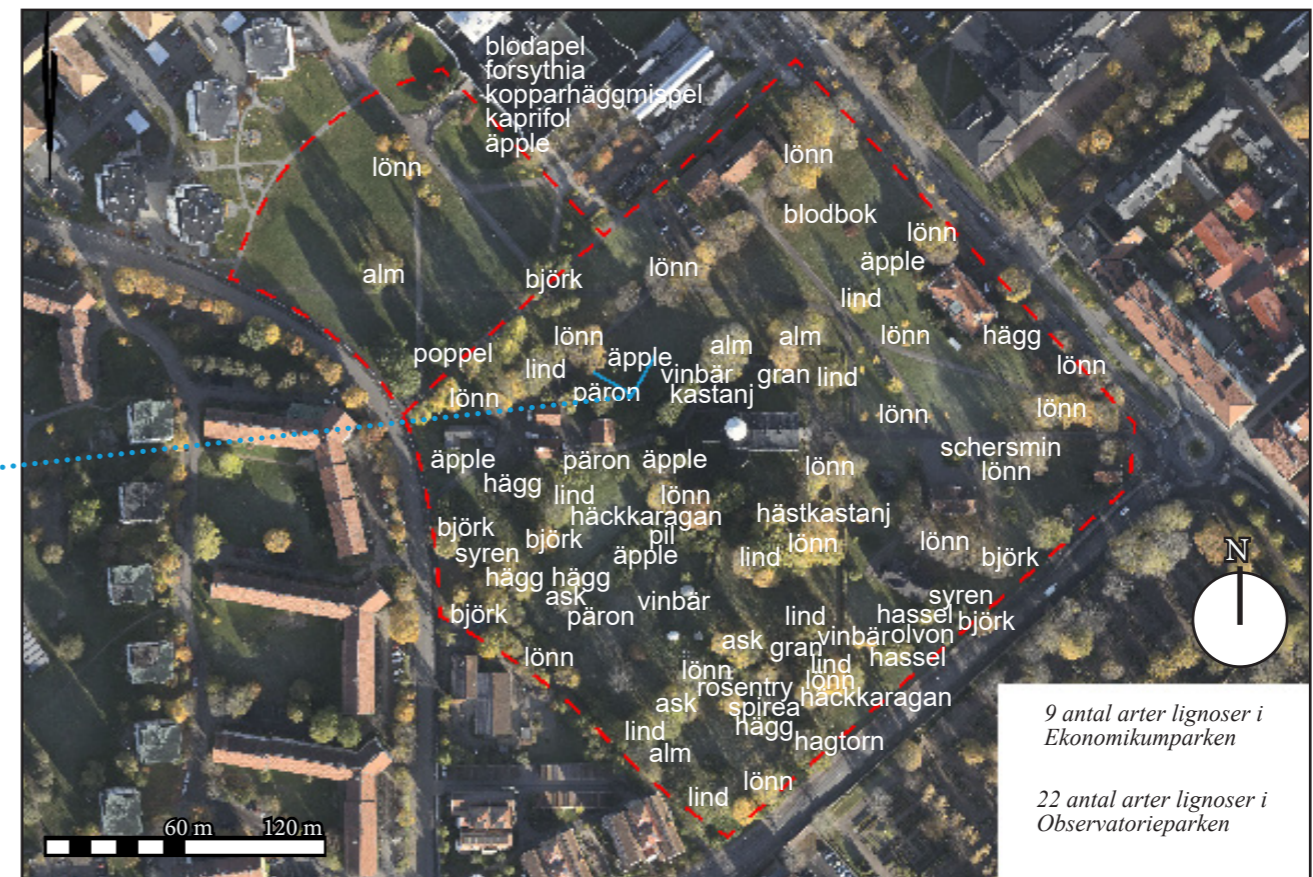
Finns det en diversitet av grönska inklusive blommande och frukt bärande växter?

Frukträd och bärbuskar återfinns i Observatorieparken men knappast i Ekonomikumparken. Blommande växter återfinns i båda parkerna men i låg mängd i Ekonomikumparken. Det finns många olika typer av träd och buskar framförallt i södra delen av Observatorieparken. I Ekonomikumparken råder det en lägre artrikedom och diversitet.

- » Frukträd
- » Bärbuskar
- » Blommande växter
- » Diversitet av grönska

Figur 10. Vy som visar frukträd och bärbuskar i Observatorieparken.
Foto: Jesper Karlsson (2017-05-04).

Figur 11. Inventering av lignoser i Ekonomikumparken och Observatorieparken utförd av Jesper Karlsson. © Uppsala kommun 2017. Underlag hämtat från <http://kartan.uppsala.se/>. Bildbearbetning: Jesper Karlsson.

Figur 12. Plan som visar höjdskillnader i Ekonomikumparken och Observatorieparken. © Uppsala kommun 2017. Underlag hämtat från <http://kartan.uppsala.se/>. Bildbearbetning: Jesper Karlsson.

Figur 13. Vy som visar en svag sluttning i Ekonomikumparken.
Foto: Jesper Karlsson (2017-05-04).

Finns det en måttlig grad av kupering i landskapet som möjliggör en överblick?

Ekonomikumparken sluttar lätt från väst till öst men har i övrigt knappt några topografiska skillnader. Observatorieparkens södra del har större topografiska skillnader med småskaliga kullar och sluttningar. Utblickarna från södra Observatorieparken bryts dock av den större mängden växtmaterial på platsen.

- » Kuperat landskap
- » Överblick över landskapet från höjd

Figur 14. Vy som visar en kupering i Observatorieparken. Foto: Jesper Karlsson (2017-05-04).

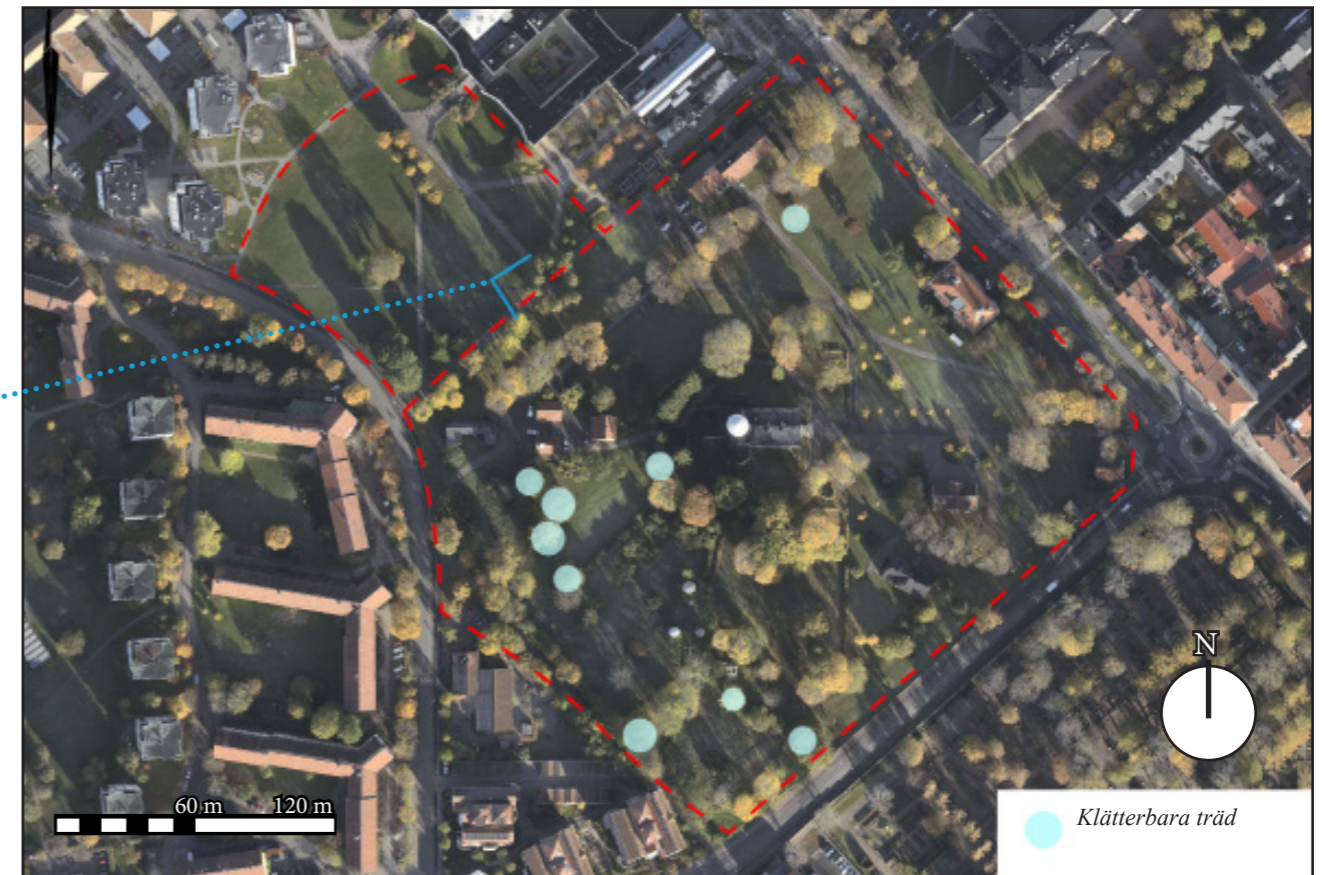
Innefattar parkerna flerstammiga, klättervänliga träd med medeltät krona?

Träden i båda parkerna är ofta höga och förgreningarna sitter högre än manshöjd. De flesta träd är även enstammiga och mycket svåra att klättra upp i utan hjälpmedel. Det finns dock ett antal klätterbara träd framförallt i Observatorieparkens södra del.

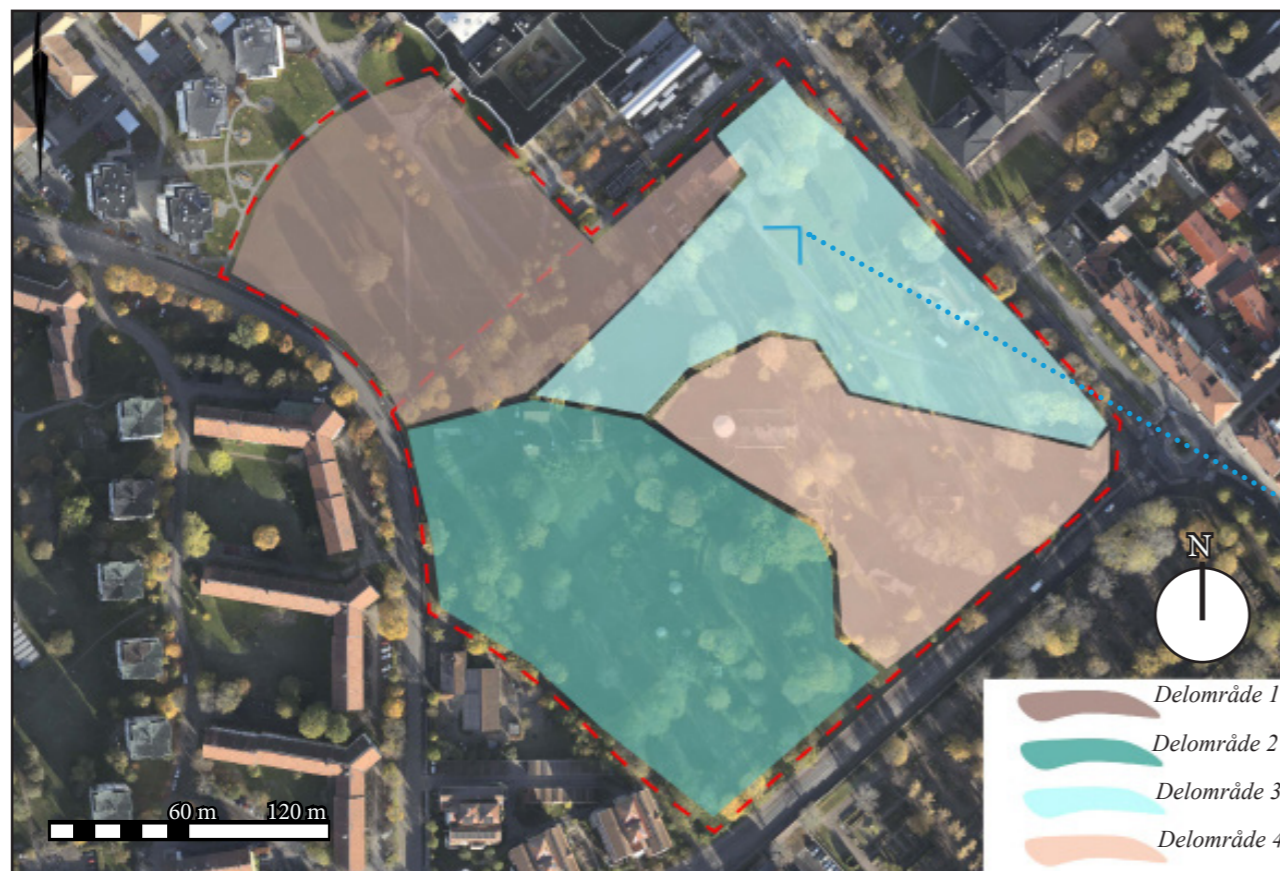
- » Klätterbara träd
- » Klätterbara träd utspridda över hela området

Figur 15. Vy mot Observatorieparken som visar ej klätterbara träd. Foto: Jesper Karlsson (2017-05-04).

Figur 16. Plan som visar klätterbara träd i Ekonomikumparken och Observatorieparken. © Uppsala kommun 2017. Underlag hämtat från <http://kartan.uppsala.se/>. Bildbearbetning: Jesper Karlsson.

Figur 17. Plan som visar upplevda delområden i Ekonomikumparken och Observatorieparken. © Uppsala kommun 2017. Underlag hämtat från <http://kartan.uppsala.se/>. Bildbearbetning: Jesper Karlsson.

Figur 18. Vy som visar granar som fungerar som del av en gräns mellan delområde 3 och 4 i Observatorieparken. Foto: Jesper Karlsson (2017-05-04).

Är parkerna sammanhängande och organiserade med genomgående och tydliga karaktärsdrag? Kan eventuella delområden urskiljas och särskiljas?

Det finns en känsla av att de två parkerna är indelade i fyra sammanhängande delområden med olika rumsligheter. Delområde 1 består av Ekonomikumparken som i stort sett bara är en öppen och kal gräsyta. Delområde 2 är en lummigare och mer beväxt del av Observatorieparken med större utbud av växtmaterial och mer varierande topografi. Delområde 3 är öppet och relativt kalt liksom delområde 1 och ger känslan av att vara en del av Ekonomikumparken. Delområde 1 och 3 skiljs dock åt av två rader med träd och blir därför två olika delområden. Delområde 4 känns privat och som att det tillhör Observatoriet.

Hur parkerna hänger ihop och hur de är organiserade är långt ifrån självklart för den som besöker parkerna för första gången. Vid första anblick är det lätt att tro att parkerna bara består av delområde 1 och 3, och för att upptäcka de övriga delarna krävs utforskning.

- » Tydliga karaktärsdrag som organiserar parkerna
- » Skiljbara delområden

Är parkerna lättorienterade och framkomliga?

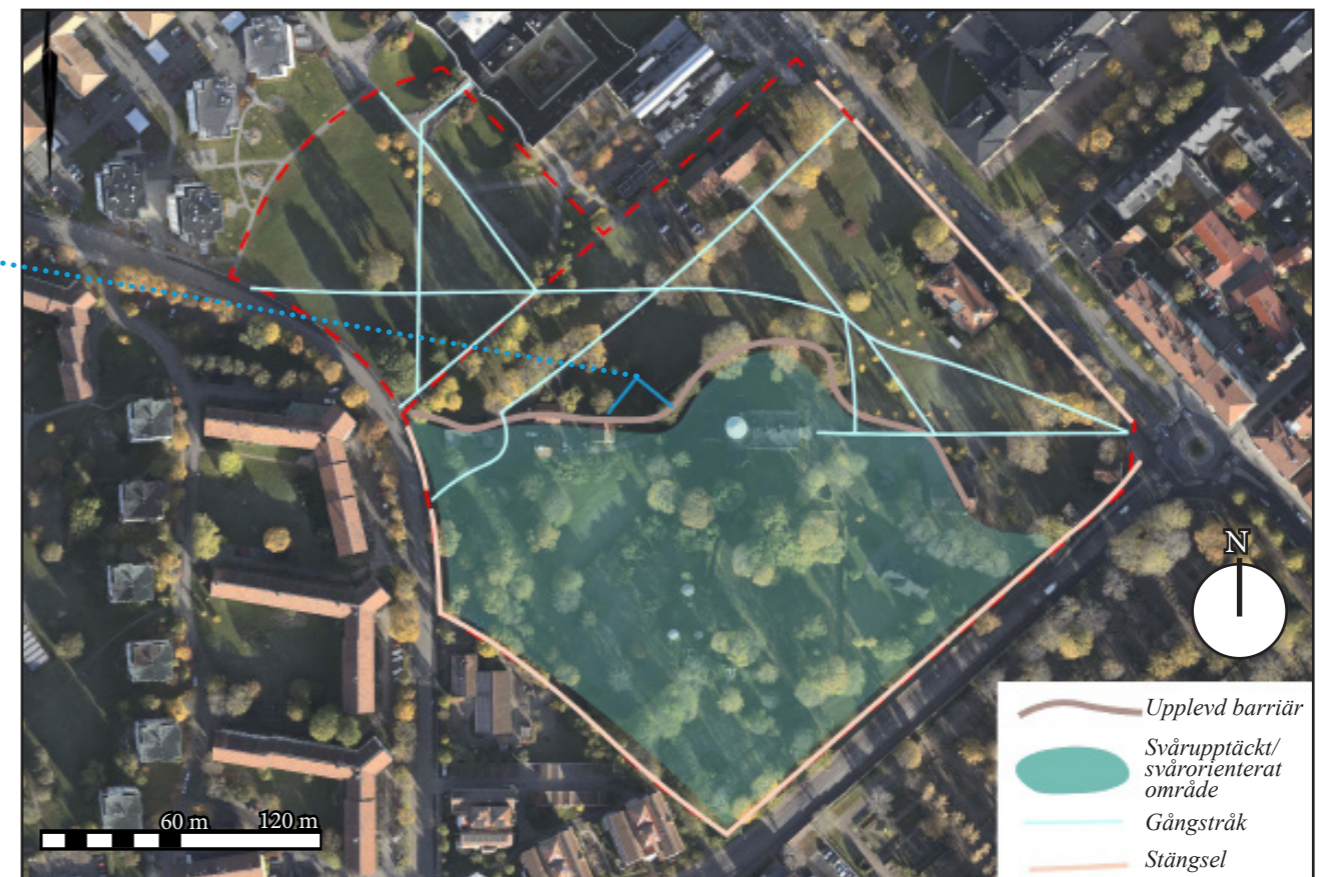
Det finns gångstråk genom större delar av båda parkerna som skapar framkomlighet och orienterbarhet i de flesta riktningarna. Stora ytor i båda parkerna är dessutom öppna vilket underlättar visuell orienterbarhet. Observatorieparkens södra del avviker dock då den inte har några gångstråk samt är svår att upptäcka. En upplevd barriär samt stängsel gör det svårt för besökare som inte hittar i området att upptäcka och orientera sig genom Observatorieparkens södra del.

I övrigt sticker hus upp runt hela området och kan användas som landmärken att orientera sig efter.

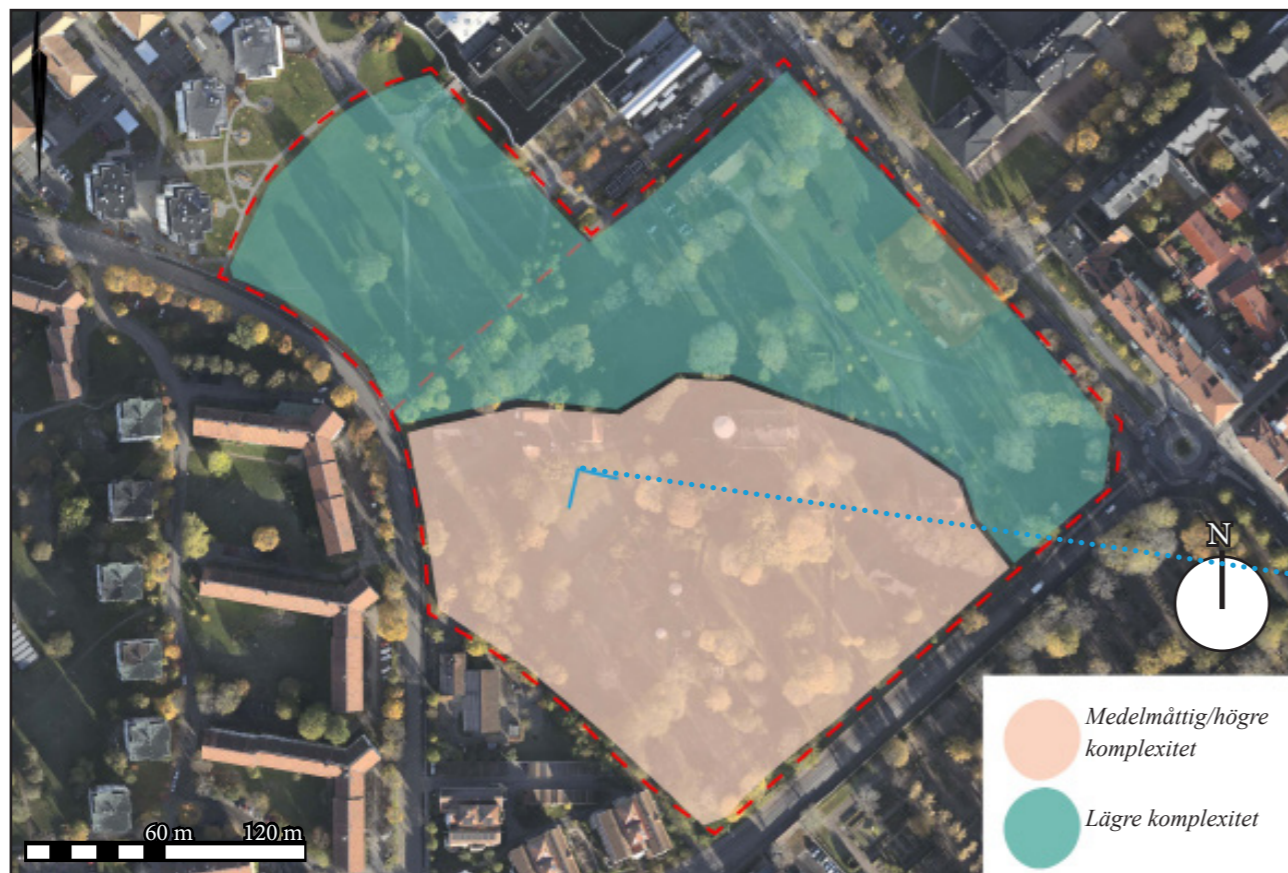
- » Orienterbarhet genom hela området
- » Orienterbarhet genom en större del av området
- » Framkomlighet genom hela området
- » Framkomlighet genom större delen av området
- » Landmärken att orientera efter

Figur 19. Vy som visar del av upplevd barriär mot Observatorieparkens södra del. Foto: Jesper Karlsson (2017-05-04).

Figur 20. Plan över orienterbarheten och framkomligheten i Ekonomikumparken och Observatorieparken. © Uppsala kommun 2017. Underlag hämtat från <http://kartan.uppsala.se/>. Bildbearbetning: Jesper Karlsson.

Figur 21. Plan som visar komplexitet i Ekonomikumparken och Observatorieparken. © Uppsala kommun 2017. Underlag hämtat från <http://kartan.uppsala.se/>. Bildbearbetning: Jesper Karlsson.

Råder det en medelmåttig komplexitet av objekt i parkerna?

Komplexiteten och variationen av fysiska objekt är högre i Observatorieparkens södra del än i resterande delar av parkerna.

- » Komplexitet genom hela området
- » Komplexitet i större del av området

Figur 22. Vy som visar en komplexitet bland växtmaterial i Observatorieparken. Foto: Jesper Karlsson (2017-05-04).

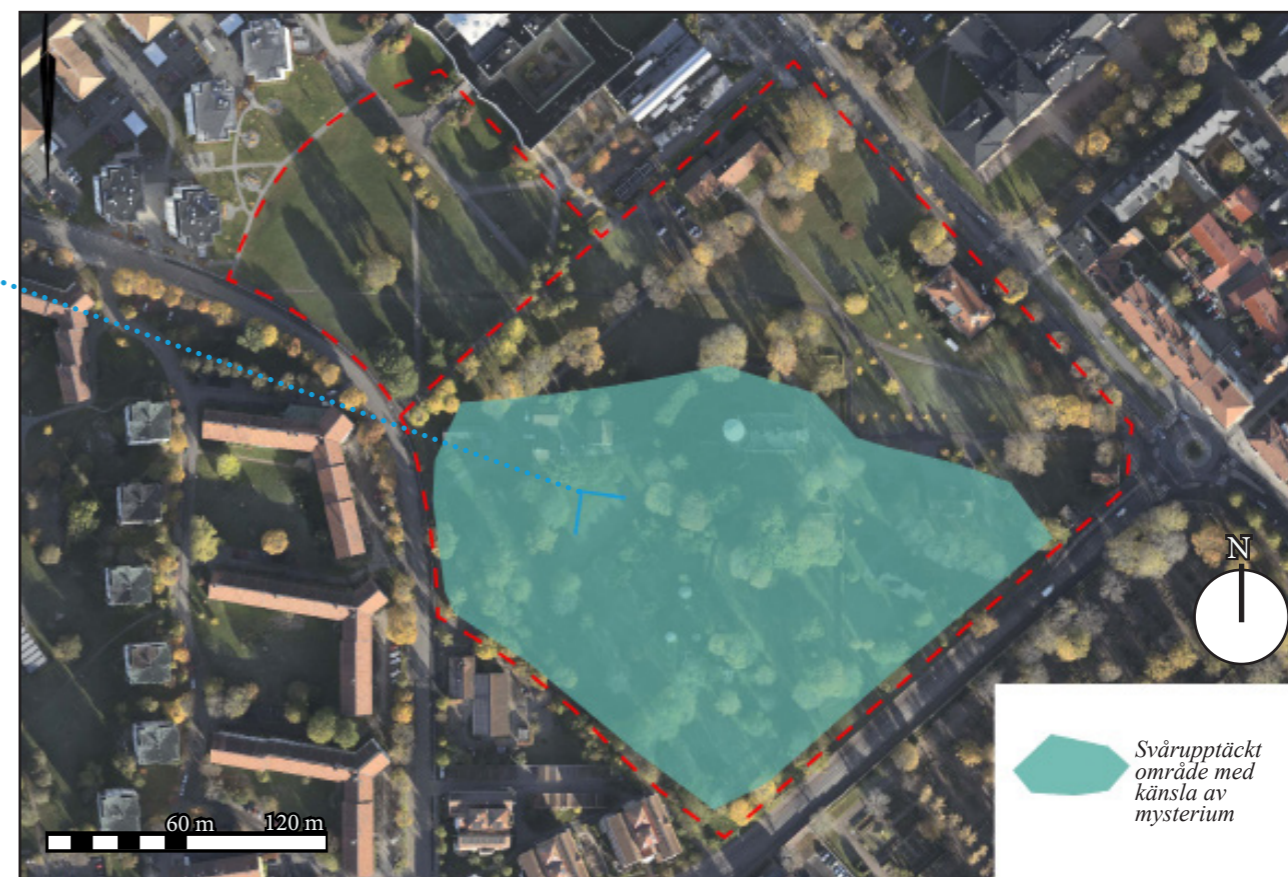
Går det att upptäcka nya ting och platser om man undersöker parkerna mer noggrant? Infinner sig en känsla av mysterium?

Observatorieparkens södra del har mer komplexa rumsbildningar än övriga delar i parkerna. Området, som ligger inneslutet i ett annorlunda växtmaterial, karaktäriseras av tre små runda observatorier och en känsla av mysterium. Området upplevs vara något gömt från resterande delar av parkerna och det finns därmed möjligheter för besökaren att upptäcka något nytt. Problemet är att man lätt missar att Observatorieparkens södra del existerar och därmed går miste om mystiken och känslan av att det finns något mer att hämta här.

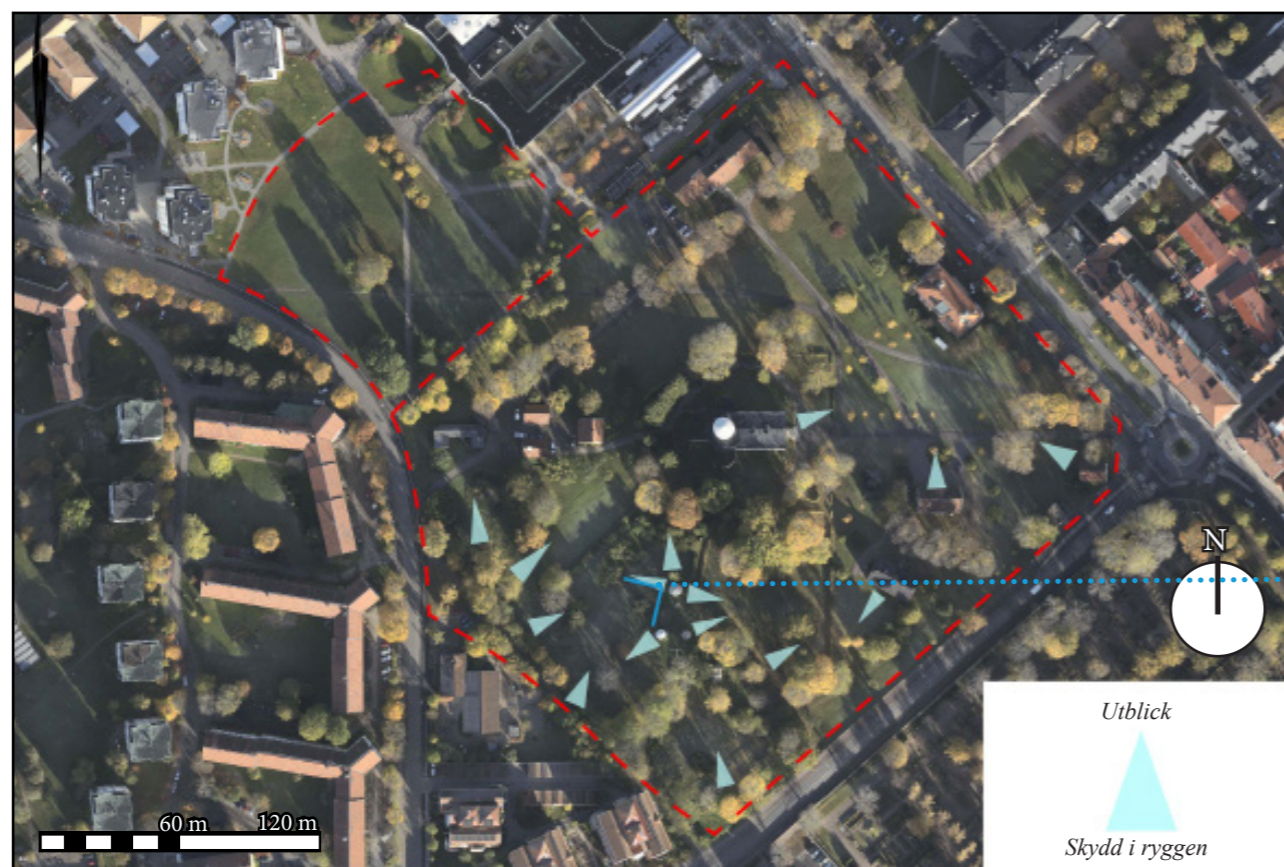
- » Går att upptäcka nya ting vid utforskning
- » Förståelse om att det går att upptäcka nya ting
- » Känsla av mysterium i del av området
- » Känsla av mysterium i båda parkerna

Figur 23. Vy mot observatorier i Observatorieparkens södra del. Foto: Jesper Karlsson (2017-05-04).

Figur 24. Plan som visar känsla av mystik i Ekonomikumparken och Observatorieparken. © Uppsala kommun 2017. Underlag hämtat från <http://kartan.uppsala.se/>. Bildbearbetning: Jesper Karlsson.

Figur 25. Plan över platser med skydd och utblickar i Ekonomikumparken och Observatorieparken. © Uppsala kommun, 2017. Underlag hämtat från <http://kartan.uppsala.se/>. Bildbearbetning: Jesper Karlsson.

Figur 26. Vy från en plats med skydd i ryggen i Observatorieparken. Foto: Jesper Karlsson (2015-05-04).

Finns det platser där man har skydd i ryggen men behåller möjligheten att se omgivningen och har möjligheten att upptäcka faror?

I södra delen av Observatorieparken erbjuds många platser där man kan sitta med potentiellt skydd i ryggen och med överblick över sin omgivning. I övriga delar av parkerna finns knappast några skydd i ryggen men däremot bra genomsiktighet i de flesta riktningarna.

- » Platser med skydd i ryggen och överblick av omgivningen

Diskussion

Diskussionen behandlar för- och nackdelar och konsekvenser med val vi gjorde under arbetet med uppsatsen. Dessa val sträcker sig från syfte och frågeställning, avgränsningar och vidare till metod- och resultatdiskussion och slutsats.

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur ett evolutionspsykologiskt perspektiv kan tillämpas inom landskapsarkitektur. I denna uppsats prövas att applicera en landskapsanalys baserad på evolutionspsykologiska teorier på ett parkområde. Evolutionspsykologi hade kunnat tillämpas inom landskapsarkitektur på flera andra sätt, exempelvis gestaltning. En landskapsanalys hade kunnat baseras på ett smalare eller bredare teoretiskt underlag. Uppsatsens resultat är begränsat till att vara baserat på de valda teorierna samt till frågan om de valda teorierna är representativa för ämnesområdet.

Frågeställningen *Hur kan Ekonomikum- och Observatorieparkerna inventeras och analyseras utifrån evolutionspsykologiska teorier av Gordon H. Orians, Judith Heerwagen, Rachel Kaplan och Stephen Kaplan samt Jay Appleton?* besvarades genom att teorierna var utgångspunkten för ett underlag som användes för en inventering och analys av parkområdet. Svaret begränsas av det teoretiska material vi använde samt hur teorierna översattes och omformulerades i analysunderlaget.

Avgränsningar

Uppsatsen är formad av det teoretiska underlaget vi valde att behandla. Den kritiska frågan är om detta underlag utgör en skälig representation av den del av ämnesområdet evolutionspsykologi som undersöker landskapspreferens. Vår avgränsning av litteraturen är tagen från det perspektiv Denis Dutton presenterar i sin bok *The Art Instinct* och Simon Bell i *Landscape Pattern Perception and Process*. Vi hade kunnat göra en egen och mera omfattande litteratursökning och låtit den avgränsa ämnesområdet. Vi upplevde dock att det är ett svårtillgängligt samt på många sätt osammanhängande ämnesområde. Mot den bakgrunden bedömde vi det som rimligt att i hög grad använda Duttons perspektiv i vårt arbete.

Ett alternativ hade kunnat vara att utgå från en teori istället för flera, för att därmed få en större fördjupning och ett mer grundligt arbete. Det hade varit intressant att till exempel endast tillämpa Rachel Kaplans och Stephen Kaplans teorier och fördjupa oss mer i dessa. Resultatet av studien hade dock inte varit lika brett om det endast hade varit baserat på en källa. Analysunderlaget skulle då kunna anses vara mindre representativt för ämnesområdet som helhet. En annan fråga man kan ställa är om det område som valdes för analysen, Ekonomikum- och Observatorieparkerna, är representativa för en parkmiljö. Vår bedömning är att parkområdet är välanvänt och fyller en viktig roll som rekreationsområde för boenden i om-

kringliggande studentlägenheter, vilka ofta saknar egna innergårdar.

Vi valde att behandla parkerna som en sammanhängande enhet i uppsatsen trots att det är två olika parker med varsin unik historik. Vår uppfattning är dock att parkerna används som en helhet och att en särskiljande gränsdragning främst är av historisk och kulturell betydelse, inte funktionell.

Metoddiskussion

I det här avsnittet diskuteras de metoder som uppsatsen baseras på och hur arbetet påverkats av de valda metoderna. Som tidigare nämnts användes Denis Duttons och Simon Bells avgränsningar av ämnesområdets teoretiska underlag som grund för litteraturstudien. Litteraturstudiens syfte var att generera ett underlag till en landskapsanalys. Målet med analysunderlaget var att det skulle bestå av konkreta variabler som enligt de valda teorierna visat sig påverka landskapspreferens. De valda teorierna undersöktes utifrån grundkällor så långt vi hittade dessa. Ibland behövde dock sekundärkällor undersökas för att utveckla resonemang. Detta för att det teoretiska innehållet skulle förstås på ett mer konkret sätt som gjorde det mer tillämpbart som analysunderlag.

Orians och Heerwegens savanteori behandlar mer konkret innehåll i landskapet och var därför enkel att översätta till punkter i ett analysunderlag. Appleton talar visserligen om dynamiska samband i sin *prospect-refuge*-teori men vi upplevde dock denna teori som relativt enkel att förstå och översätta till underlaget. Generellt handlade de stora utmaningarna vad gäller formuleringen av analysunderlaget uteslutande om innehållet i Kaplans och Kaplans *Preference matrix*. Teorin behandlar mer komplexa dynamiska sammanhang än de andra teorierna. Dessa var därför svåra att formulera på ett lättillgängligt sätt i analysunderlaget som inte krävde att man behöver använda litteraturstudien som tolkningsgrund. En allt för stor förenkling hade inneburit att vi kompromissade med teorins innehåll och innebörd. Vi valde att inte värdera de olika teorierna eller analyspunkterna och påstår därför inte att någon är viktigare eller mer relevant än de andra. Detta för att de inte är jämförbara med varandra vad gäller detaljeringsnivå och ingångsperspektiv.

Vårt förhållningssätt är istället att de olika punkterna kompletterar varandra med sina skilda aspekter och perspektiv.

Parkområdet analyserades till fots den 28 april samt den 4 maj. Under båda dagarna rådde halvklart väder och pågående lövsprickning. Växtligheten på platsen var inte fullt utvecklad vilket påverkade vår bedömning av området. Rumsligheter som kunnat uppstå senare under sommarsäsongen fanns till exempel inte när vi analyserade platsen. I övrigt är de variabler vi undersökte relativt oförändrade över barmarkssäsongen.

Då landskapsanalysen inte genomfördes efter ett systematiskt rörelsemönster kan vi ha missat att upptäcka saker i parkerna. Denna risk minimerades dock genom att parkerna undersöktes grundligt och vid flera tillfällen. Analysen skedde utifrån en punkt i taget från

analysunderlaget för att minska distractionen i att fokusera på flera aspekter samtidigt.

Ett övergripande problem under processen som kanske främst noterades vid själva landskapsanalysen är skillnaden i de förhållanden som teorierna tar sin utgångspunkt i och de som råder på vår valda plats. Ett av dessa förhållanden är skalan. Kaplan och Kaplan talar exempelvis om större sammanhang och förändringar i landskapet (Kaplan & Kaplan 1989, ss. 588-589). Dessa termer var utmanande att tillämpa på vårt analysområde vars skala är betydligt mindre än den som Kaplan och Kaplan behandlar i sin *Preference matrix*. Detta har inneburit att vi gjort egna tolkningar av vad innebörden av *Preference matrix* skulle kunna vara i en mindre skala. Det rör sig till exempel om att vi varit frikostiga i att dela in parkområdet i olika delområden. Dessa olika delområden hade förmodligen vid analys av ett större område kunnat kategoriseras som tillhörande ett och samma delområde.

Ett annat problem rörande skillnader i förhållandena är att alla teorierna tar sin utgångspunkt från ett naturligt landskap med minimal mänsklig påverkan. I vårt analysområde är det urbana sammanhanget väldigt påtagligt och dess element påverkar oundvikligen upplevelsen av landskapet. Vi har därför tolkat egenskaper i bebyggelsen funktionellt, som om det vore likställt med naturliga landskapselement. Detta uttrycks bland annat i hur vi tolkar att den omgivande bebyggelsen påverkar besökaren utifrån Kaplans och Kaplans teorier om *läsbarheten* eller *legibility*. Höga och karaktäristiska byggnader som exempelvis domkyrkan kan fungera som ett landmärke, vilket ökar läsbarheten i landskapet liksom en bergstopp kan göra i en mindre urban kontext. Sammanhängande byggnader kan ha en barriärliknande funktion som ökar områdets *sammanhang* eller *coherence* på samma sätt som till exempel en åskam eller ravin.

Överlag är vår slutsats från framtagandet och genomförandet av landskapsanalysen att ett analysunderlag ska vara tydligt, specificerat och enkelt för att undvika att resultaten blir olika beroende på vem som gör analysen. Dock kan detta bli problematiskt då vissa teorier, som exempelvis Kaplans och Kaplans, behandlar komplexa sammanhang. Det finns då en stor risk att man kompromissar med deras innebörd om man förenklar och specificerar dem för långt.

Det är möjligt att den ovan beskrivna tolkningsproblematiken hade kunnat undvikas genom utökade studier av teorierna samt en omformulering av analyspunkterna. En fortsatt bearbetning skulle kunna göra analyspunkterna mer kompatibla med en urban parkmiljö och minska behovet av att använda det teoretiska underlaget som tolkningsgrund vid oklarheter.

Hur evolutionspsykologi kan användas inom landskapsarkitektur

Innehållet i vårt resultat pekar på en rad olika värden och visar dessutom exakt var dessa värden finns lokaliserade inom parkområdet. Övergripande kan man dela in resultatet i två huvudkategorier. Ena delen av resultatet visar ett konkret innehåll i form av olika objekt och naturgivna förutsättningar. Den andra delen har tyngdpunkten på dynamiska samband beroende av hur olika objekt och element i parkområdet och omgivningen samspelar med varandra.

Den första delen härstammar främst ur den del av analysunderlaget som baserats på Orians och Heerwagens *savanteori* och innefattar det innehåll som krävs i ett landskap för att uppnå vad som enligt teorin innebär savannlika förutsättningar. Den för oss kanske mest intressanta slutsatsen från denna del av resultatet är att parkområdet vi valde att analysera innehåller många av dessa savannlika kvaliteter. Detta skulle förmodligen också kunna gälla många andra svenska parker. Vår uppfattning är också att det krävs relativt små åtgärder för att göra vårt valda parkområde ännu mer kompatibelt med kraven för savanteorin. Möjligheten att plantera ut växtmaterial som överensstämmer med savanteorin, såsom träd som så småningom växer till sig och blir klätterbara, är enligt oss förhållandevis god.

Den andra övergripande kategorin visar de dynamiska samband som är baserade på Jay Appletons *prospect refuge*-teori och Rachel Kaplans och Stephen Kaplans *Preference matrix*. Vad vi främst tar med oss från denna del av resultatet är att den synliggör hur mycket omgivningen inverkar på upplevelsen inne i parkområdet. Det är mer eller mindre omöjligt att dra en tydlig gräns var dessa dynamiska samband börjar eller upphör att vara verksamma geografiskt. En definierad park finns bara på kartan. Parkens omgivning, även om den så är urban, går aldrig att ta ur beräkningen av upplevelsen eftersom den oundvikligen syns, hörs och påverkar upplevelsen inne i parken.

Dessa två olika typer av resultat, det rent innehållsmässiga och det mer dynamiska, ger två kompletterande bilder av parkområdet med tolkningsmöjligheter. En intressant aspekt är hur de samspelar med varandra. Om man tolkar resultatet ur detta perspektiv kan man tydligt se hur förekomsten av ett visst innehåll påverkar förutsättningarna för att de olika dynamiska sambanden skall kunna uppnås.

Ett evolutionspsykologiskt perspektiv täcker långt ifrån alla upplevelseaspekter i ett landskap. Viktiga aspekter såsom aktiviteter, tillgänglighet, målpunkter och mötesplatser beaktas inte vid analysen. Perspektivet tar inte heller hänsyn till viktiga kulturella, köns- eller åldersrelaterade aspekter som påverkar hur en människa interagerar med sin omgivning. De aspekter som tas upp är dock något som bör påverka alla besökande människors upplevelse och kan därför vara värdefulla att ta hänsyn till. När man studerar resultatet och de bearbetade flygfotona ser man

att Observatorieparken har avsevärt fler markeringar än någon annanstans i parkerna. Denna del överensstämmer med våra inventerings- och analyspunkter mer positivt än någon annan del av parkerna. Det är här en människa bör trivas som bäst om man utgår från våra tolkningar av analysunderlaget.

I bakgrundsbeskrivningen användes dokumentet *Uppsala parker – riktlinjer*, för att visa värden som är betydelsefulla vid anläggning och vid förvaltning av parker i Uppsala kommun (Uppsala kommun 2013). Vi konstaterar att relevansen i flera av dessa värden kan styrkas och förklaras med hjälp av evolutionspsykologiska teorier. Detta gäller främst de sociala och upplevelsemässiga värdena som parker ska bidra med enligt styrdokumentet. Dessa värden är formulerade genom att uttrycka vad en park ska bidra med och lyder: *Förbättrar hälsan och minskar stresssymptom, Höjer livskvaliteten och trivseln, Stimulerar sinnena och höjer koncentrationsförmågan, Fungerar som mötesplatser och minskar sociala klyftor*. Styrdokumentet ger inte någon information om vad det innebär rent utformningsmässigt när en park uppfyller dessa sociala och upplevelsemässiga mål. Landskapspreferens uttrycker som tidigare nämnts en positiv upplevelse av, och vilja att, vistas i landskap som uppfyller vissa kriterier (Buss 2005, s. 190). Det är en generell definition men ger enligt de teorier vi undersökt rent upplevelsemässigt ett relativt konkret positivt eller negativt utslag. Man kan anta att ett landskap som uppfyller kriterierna enligt teorierna bör korrelera tämligen bra med begrepp som livskvalitet, trivsel och bieffekter som stressreduktion och förhöjd koncentrationsförmåga.

Evolutionspsykologin skulle kunna hjälpa till att definiera vad det innebär när ovanstående värden finns uttryckta i praktiken vad gäller exempelvis topografi och vegetationsmönster. Begreppet landskapspreferens har en styrka i att vara ett enskilt begrepp som innehåller mycket information och har en omfattande betydelse. Det evolutionspsykologiska perspektivet menar att olika människor upplever sin yttre miljö utifrån samma ramar, vilket gör att begreppet landskapspreferens är tillämpbart på alla. Om kriterierna för landskapspreferens kan anses uppfylla har man samtidigt innefattat flera av underliggande upplevelsemässiga egenskaper som behandlas i *Uppsala parker – riktlinjer*. Landskapspreferens är ett enskilt mål att försöka uppnå som dessutom har relativt tydliga kriterier för att kunna anses uppfyllt enligt de teorier vi har undersökt. I kontrast till styrdokumentet som beskriver flera olika mål utan utförligare beskrivningar angående utformning så skulle landskapspreferens kunna vara ett enklare och mer specificerat mål att sträva efter.

Att skapa en grönyta med målet att stärka välmående, stimulera sinnena och sänka stressnivån hos besökarna kan bli lättare för den som läst evolutionspsykologiska teorier av Gordon H. Orians, Judith Heerwagen, Rachel Kaplan och Stephen Kaplan samt Jay Appleton. Men det kan också bli svårare efter evolutionspsykologistudierna om viktiga komponenter som krävs för att uppnå målen saknas i

landskapet och dess omgivning.

De evolutionspsykologiska teorier vi behandlat och använt oss av bildar långt ifrån en sammanhängande och fullständig enhet. De delar många gemensamma utgångspunkter men har i många sammanhang skilda utgångslägen. Perspektivets styrka ligger i att teorierna delar en gemensam underliggande struktur som enkelt kan kompletteras med ny information från forskning. De variabler som påverkar landskapspreferens kan förändras och utökas utan att påverka tillämpningen av begreppet. Därför är evolutionspsykologins kanske största värde och användbarhet för en landskapsarkitekt att fungera som praktiskt tankeverktyg. Om man förstärker att människan har varit jägare och samlare under cirka 99 procent av tiden hon existerat kan man också förstå vilka miljöer som har gynnat henne under denna period. På så sätt kan man anta och spekulera i vilka miljöer som det ligger i vår natur att tycka om.

Miljöpsykologin är ofta specifik och fokuserar på särskilda detaljer, vilket kan göra den svår att tillämpa på komplexa sammanhang i en större skala. Evolutionspsykologin har å andra sidan en mer övergripande och kontextuell ingångsvinkel och en landskapsarkitekt skulle kunna ha användning av evolutionspsykologi under till exempel planeringsprocessen för en park. Detta eftersom en stor del av innehållet i Orians och Heerwagens, Appletons samt Kaplans och Kaplans teorier behandlar sammanhang i landskap och hur olika element samspelar. Perspektivet skulle därför kunna vara användbart för en landskapsarkitekt när denne planerar hur ytorna i en park skall disponeras. Teorierna kan ge vägledning i hur olika ytor ska användas för att uppnå målet med parken. Det skulle till exempel kunna vara att man vill skapa en park som både är varierad och stimulerande men samtidigt upplevs som trygg och avslappnande. I sådana fall skulle evolutionspsykologiska teorier kunna vara vägledande och ge konkreta svar på hur man kan uppnå dessa mål.

Ett evolutionspsykologiskt perspektiv kan bidra med relevanta och problematiserande frågeställningar ur ett stadsplaneringsperspektiv. De evolutionspsykologiska teorier vi använt oss av i arbetet behandlar huvudsakligen den yttre miljön utifrån en landskapskala. Vårt resultat visar att de olika dynamiska samband som Kaplans och Kaplans teorigrund behandlar kräver en tillräckligt stor yta för att vara betydelsefulla. Kriterierna för till exempel *legibility* eller *coherence* är beroende av en sammanhängande omgivning. Det är långa siktlinjer som ska finnas i parken, delområden som ska kunna urskiljas och komplexitetsnivåer som varken ska vara för höga eller för låga. Dessa villkor kan omöjligen uppnås i en allt för liten parkmiljö. En slutsats av vårt resultat blir därför att en parkmiljö måste uppnå en viss storlek för att överhuvudtaget ha en chans att uppfylla kriterierna som Kaplans och Kaplans teorier ställer. Med grunden i att människan är en informationsökare som vill förstå hur hon orienterar sig i omkringliggande miljöer blir det svårt att lyckas skapa denna förståelse på en liten yta. Att dela upp parkarealen i flera mindre parker skulle därför aldrig kunna ge samma effekt som

en större sammanhängande parkmiljö. Detta skulle vidare kunna användas för ett argument för att man bör anlägga eller behålla större sammanhängande grönområden och prioritera gröna stråk snarare än att satsa på flera mindre separerade grönområden.

Konsekvenser av landskapsanalysen

Evolutionpsykologi ger förklaringar till varför man uppfattar ett landskap som man gör. Förklaringarna är dock inte fullständig och inte heller menad att vara det eftersom den bara täcker vår evolutionära bas. Den visar inte de kulturella skiljaktigheter som är med och formar våra personligheter och våra slutliga preferenser. Den evolutionära psykologin förklarar alltså den del av våra preferenser som är medfödd och därmed relativt likartad för alla människor. Teorierna kan komma att stämma in än bättre på barn då deras preferenser inte påverkats av personliga erfarenheter och kulturella influenser.

Slutsats

När attraktiva parker ska utformas är det nödvändigt att förstå varför vissa platser upplevs som just attraktiva. Evolutionspsykologin bidrar med delar av svaret på detta.

Vårt arbete visar ett sätt att tillämpa specifika teorier om evolutionpsykologi på landskapsanalys. Att analysera landskap utifrån valt perspektiv täcker långt ifrån alla upplevelsevärden i ett landskap. Det bidrar dock med att peka på platsspecifika värden som är svåra att upptäcka med andra analysmetoder. Därför är perspektivet en bra komplettering till andra typer av analyser.

Den evolutionärpsykologiska infallsvinkeln är intressant för att den kan tillföra en upplevelsemässig bedömning som tilltalar alla besökande människor på en plats, oavsett bakgrund. Detta kan i sig vara värdefullt för en landskapsarkitekt som ofta skapar utemiljöer för en bred målgrupp av människor.

I grund och botten är vår uppsats ett undersökande arbete om hur evolutionpsykologiska teorier kan tillämpas inom landskapsarkitektur. Vi har kommit fram till att ämnesområdet har en underutnyttjad potential att fylla flera funktioner för en landskapsarkitekt. Vår förhoppning är att uppsatsen kan inspirera till att i framtiden undersöka flera av dessa specifika tillämpningar närmare.

Referenser

- Bell, S. (2012). *Landscape – Pattern, Perception and Process*. 2nd ed. London: Routledge.
- Boverket (2016). *Rätt tätt – en ideskript om förtätning av städer och orter*. Tillgänglig: <http://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2016/ratt-tatt-en-ideskrift-om-fortatning-av-stader-orter.pdf>
- Buss, D. (2005). *The Handbook of Evolutionary Psychology*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons Inc.
- Dutton, D. (2010). *The Art Instinct*. New York: Bloomsbury Press.
- Ellard, C. (2015). *Places of the Heart: The Psychogeography of Everyday Life*. New York: Bellevue Literary Press.
- Evans, D. & Zarate, O. (2012). *Introducing Evolutionary Psychology: A Graphic Guide*. London: Icon Books Ltd.
- Gehl, J. and Rogers, L. (2010). *Cities for People*. Washington DC: Island Press.
- Hansen, A. (2016). *Hjärnstark*. Stockholm. Fitnessförlaget.
- Kaplan, R. and Kaplan, S. (1989). *The Experience of Nature*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kellert, S., Wilson, E., McVay, S., Katcher, A., McCarthy, C., Wilkins, G., Ulrich, R., Shepard, P., St. Antoine, S., Diamond, J., Orians, G., Gadgil, M., Lawrence, E., Margulis, L. & Nelson, R. (1995). *The Biophilia Hypothesis*. 2nd ed. Washington: Island Press.
- Länsstyrelsen i Uppsala län (2017). *Observatorieparken*. Tillgänglig: <http://www.lansstyrelsen.se/uppsala/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/byggnadsvard/bm/observatorieparken/Pages/default.aspx> [2017-06-01]
- Nationalencyklopedin* (2017). Kognitionspsykologi. Tillgänglig: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/kognitiv-psykologi> [2017-05-22]
- Orians, G. (2014). *Snakes, Sunrises, and Shakespeare*. Chicago, Ill. [u.a.]: Univ. of Chicago Press.
- Uppsala kommun (2013). *Uppsalas parker – riktlinjer*. Tillgänglig: <https://www.uppsala.se/organisation-och-styrning/publikationer/uppsalas-parker---riktlinjer/> [2017-07-05]
- Uppsala kommun (2017). *Flygfoto 2011 tätort*. Kartverktyg Uppsala kommun. <http://kartan.uppsala.se/> [2017-04-28]